

Monahismul ortodox românesc. Istorie, contribuții și repertoriare. Vol. I, Istoria monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent. Lucrare publicată la inițiativa și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2014, 1039 p.

Sub egida și sub înaltul patronaj al Bisericii Ortodoxe Române și al Academiei Române care-i aduc și îi asigură caracterul științific cert și puternic conturat, a apărut la Editura Basilica a Patriarhiei Române vol. I al *Istoriei monahismului ortodox românesc de la începuturi până în prezent*, un monument impresionant de 1039 de pagini, într-o ediție de lux, cu ilustrație variată și complexă, ce impresionează și ea pe cititor, ducându-l și conducându-l cu mintea, prin tunelul timpului, în munții, pădurile și câmpurile patriei, în locuri ferite și liniștite, dar nu departe de sufletele credincioșilor români, unde s-au ridicat și s-au zidit schiturile, mănăstirile monahilor și monahiilor ortodoxe române. Sub clopotele acestora și ale bisericilor au funcționat secole de-a rândul școlile de preoți, dascăli de prunci și prunce, crescuți și educați în spiritul limbii, naționalității și credinței creștine; călugării au lucrat și au editat cărți liturgice, letopisețe, cronici în tipografie, promovând mereu și mereu, peste veacuri și generații, cultura română în mănăstiri, au fost îngrijiți cei bolnavi și suferinzi, adăpostiți și hrăniți cei nevoiași, săraci și flămânzi. Volumul este în fond și substanță un prinos de recunoștință, de recunoaștere, o evocare de suflet ce reconstituie și readuce în memoria noastră colectivă, dar și a fiecărui român și creștin în parte, locul și rolul monahilor și monahiilor în conservarea ființei naționale, a culturii și credinței ortodoxe de la începuturi până azi.

Academia Română, înființată în plină epocă modernă, a adunat sub cupola ei, de la începuturi până azi, cei mai învățați cărturari, implicați direct în promovarea științelor exacte și umaniste la nivelul cerințelor europene ale societăților moderne, dinamice, în plină mișcare, cu ritm rapid de transformări și evoluții. Să nu uităm că în primele generații de academicieni am avut prinți și fii de prinți români (Ion Ghica, D.A. Sturdza), care, alături de alți lideri ai elitei conducătoare, au știut să salveze România Mică la 1866, prin aplicarea integrală a Programelor de la 1857, care, mai mult și mai practic decât 1848-ul, a contribuit în spiritul 1848-ului la formarea României moderne, prin aducerea dinastiei străine ereditare și constituționale, îndepărtând domniile române ce funcționau când pe 7 ani, când pe viață, conferind astfel permanență și Statului național în contextul european, scoțându-l definitiv de sub zodia provizoratului și diminuând pe etape, cu inteligență și abilitate, presiunile marilor puteri limitrofe ce aruncaseră de prea multă vreme în frecvente convulsii trecutul românesc. Ion Ghica, D.A. Sturdza au fost președinți și secretari generali ai Academiei Române, dar și prim-miniștri ai României Mici, devenită regat în 1881, un fel de Piemont al tuturor românilor asupriți. De la Apusul și până la Răsăritul ei, Academia Română a fost de la începuturile ei prima Românie Mare a tuturor românilor pe plan cultural, însoțind-o, încurajând-o mereu pe cea politică, pentru ca în 1918 să devină stat național unitar al tuturor românilor. Iată de ce putem considera cu toții, fără teama de a greși sau de a exagera lucrurile, că cele două instituții, Biserica și Academia, sunt cele mai îndreptățite foruri spirituale și științifice să elaboreze, prin specialiștii lor, teologi și istorici, cunoscuți și recunoscuți în țară și străinătate, istoria monahismului românesc în suvoitul evoluției sale din spațiul și timpul populat și parcurs de români până azi.

Totul a început în 2009 când Biserica Ortodoxă Română l-a sărbătorit și i-a cinstit memoria și opera Părintelui erei creștine, Sfântul cuvios Dionisie Exiguul (460-545), la Patriarhia din București. De la acest înalt for bisericesc a pornit inițiativa acestei Monografii a Monahismului ortodox românesc în trei volume. Propunerea a devenit faptă, iar volumul de față dovedește pe deplin în conținutul, substanța, fondul și forma lui că s-a pornit cu dreptul, sub auspicii bune și sigure, care prezintă, de pe acum, garanții sigure privind calitățile științifice certe și valoroase și ale celorlalte două volume anunțate și gândite în 2009, la care se lucrează intens în zilele noastre. Trilogia, odată realizată, va constitui o piesă de rezistență, un monument de inimă, de simțire românească, dedicat culturii și spiritualității ortodoxe, ea însăși una dintre piesele de rezistență, de supraviețuire și afirmare românească de-a lungul timpului, ce se recomandă a fi citită în bibliotecile noastre.

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LIV, 2015, p. 399-420

Structura primului tom este bine gândită și bine realizată, fiind axată pe 36 de studii temeinice, documentate și pertinente, cu note dense la subsol, cu bibliografiile organizate pe izvoare, lucrări speciale și generale, încadrate toate între *Cuvântul înainte* al Patriarhului Daniel și un *Index nominum et locorum* care nu poate lipsi din nicio carte științifică de valoare, fie ea de istorie bisericească, fie de istorie națională sau combinată și armonizată, cum este în cazul de față. O parte din aceste studii își îndreaptă focusul cercetării spre istoria generală a monahismului oriental, parțial al celui apusean, începând cu Sfinții Părinți ai Bisericii din perioada patristică și, mai apoi, spre reconstituirea direcțiilor de viață, activitate și ființare a monahismului, de multe ori în condiții vitrege, care tocmai din acest motiv, îl înobilează pe cel implementat în istoria greacă, georgiană, bulgară, sârbă și rusoucrainiană. Alte studii se concentrează pe istoria monahismului românesc, în contextul celui răsăritean, de la începuturi până azi, reconstituit în mediul politic, spiritual și instituțional ce l-a generat, cu accent pe reglementările, canoanele și legile bisericești și de stat ce l-au îndrumat evoluția.

Tomul al II-lea, la care se lucrează acum, va fi dedicat reconstituirii contribuției monahismului românesc la dezvoltarea continuă a culturii și artei naționale prin manuscrise, cărți bisericești, liturgice, istorice, prin arhitectură, pictură, iconografie, broderie, muzică religioasă, dar și prin aportul susținut de mănăstiri la asistența socială și la lupta de emancipare națională sau la sprijinul acordat de români în susținerea monahismului ortodox căzut sub administrația Semilunii islamice din perioada „turcocației”. Volumul al treilea este conceput a fi și a deveni un dens dicționar al tuturor mănăstirilor românești existente de-a lungul veacurilor și până azi, în ființă sau dispărute. Propunerea sau inițiativa ne bucură nu numai pentru că va constitui un nou și complet omagiu al spiritualității monastice, dar și pentru faptul că și noi am reflectat și am propus pe un plan temporal și spațial, mai mic, mai concis, dar cu bătaie lungă în evoluția lucrurilor din arealul național, elaborarea unui alt dicționar, cel al *Soldașilor fără uniformă ai Landsturm-ului românesc*, referitor la baza umană a Războiului Național din Transilvania anilor 1848-1849, țărani ortodocși și greco-catolici care s-au jertfit pentru ca și națiunea română să-și găsească, după multe frământări și suferințe, un loc binemeritat sub soarele libertății și egalității naționale între popoare. Cele două cărți, apărute în 2011 și 2014, constituie reflectarea în oglindă a două tomuri de documente privind Războiul Național înfățișat în actele bisericești ortodoxe și greco-catolice, editate de un colectiv mixt, de istorici și teologi, coordonat de noi, în care partea teologică este reprezentată pe primul loc de părintele profesor dr. Alexandru Moraru, autor al multor studii din volumul I al *Monahismului românesc ortodox* de față. Același colectiv mixt format din istorici și teologi a demarat, Colecției *Biserică, școală și comunitate ortodoxă din Transilvania în epoca modernă*, corespondența protopopiatelor ortodoxe cu eparhia și Mitropolia Sibiului care, dacă va fi continuată până în 1918 și dublată de o serie-soră intitulată *Biserică, școală și comunitate greco-catolică din Transilvania în epoca modernă*, de corespondență a protopopiatelor unite cu Blajul, tot până în 1918, vor completa în mod fericit, susținem noi, o sinteză a devenirii politice, spirituale și culturale românești în epocă, atât din punct de vedere național, cât și bisericesc.

Tomul I al *Monahismului ortodox românesc. Istorie, contribuții și repertoriare* este coordonat de o comisie mixtă de elaborare, ce le va dirija și pe celelalte două, formată din copreședinții Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, acad. Ionel Haiduc, Președintele Academiei Române, vicepreședinții Ciprian, arhiepiscopul Buzăului și Vrancei, acad. Dan Berindei, Vicepreședinte al Academiei Române, coordonatori generali: pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, secretar Ion-Dragoș Vlădescu și 9 membri, teologi și istorici.

Părinții profesori dr. Petre Semen de la Iași, dr. Nicolae Chifăr de la Sibiu, dr. Vasile Muntean de la Caransebeș reconstituie și evidențiază *Temeiurile biblice și patristice care stau la baza monahismului ortodox, Începuturile monahismului răsăritean: Egipt, Țara Sfântă, Muntele Sinai și Siria, și Monahismul bizantin*. Doi autori menționați, pr. prof. dr. Vasile Muntean și pr. prof. dr. Nicolae Chifăr, îndreaptă atenția cititorului și spre *Monahismele balcanic și slav-răsăritean (ucraineano-rus)*, iar pr. prof. dr. Ioan Moldovan din București, pr. prof. dr. Vasile Leb din Cluj, pr. prof. dr. Emanuil Băbuș și pr. prof. dr. Daniel Benga din București analizează contextul în care au apărut și au evoluat *Monahismul athonit, Monahismul georgian și cel apusean*, în timp ce conf. dr. Șerban Turcuș de la

Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj-Napoca prezintă în paralel *Monahismul apusean și răsăritean din Transilvania*, ca și *Raporturile monahismului ortodox român cu cel apusean catolic*.

Capitolul relativ la *Începuturile monahismului creștin la Dunărea de Jos* îl datorăm academicienilor Alexandru Vulpe și Ioan Aurel Pop, dr. Radu Mișu, pr. conf. dr. Mircea Ielciu, care analizează *Practicile ascetice la daco-geți, viața bisericească și monahismul de rit bizantin pe teritoriul României până la 1300, Monahismul daco-roman, teologi din Sythia Minor, Personalități teologice reprezentative*. Studiul din urmă este axat pe reconstituirea vieții, operei teologice și activității misionare ale sfântului ierarh Bretanion, episcopul Tomisului, episcopul Gerontius (Terentius), episcopul Teotim I și cei Ierarhi ai Tomisului, sfinții Ioan Casian, Dionisie cel Mic Exiguul, episcopul Valentinian, personalități cunoscute și respectate în istoria creștinismului din sec. IV-VI. În capitol s-au evidențiat și s-au pus în valoare, pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice și a unei bogate și variate bibliografii de specialitate, centrele bisericești și monastice din perioada Sfântului Apostol Andrei, a sfinților mucenici Zotic, Atal, Camasie și Filip de la Niculițel, a Sfântului Mucenic Sava de la Buzău, a bazilicilor de la Tropaeum Traiani, Callatis, a centrelor monahale din perioada sfântului Ioan Casian; toate sunt continuate de cele de la Niculițel (sec. X-XII), Biserica Garvan, înconjurată de chilii, centrul de la Basarabi-Murfatlar, cu obiectele lor de artă, ansamblul de chilii de la Corbii de Piatră (jud. Argeș), mănăstirile răsăritene din Banat, Arad, urmate de cele catolice, bisericile ortodoxe vechi de la Densuș, Gurasada, Streisângeorgiu, vechile mănăstiri de la Meseș și Hodoș-Bodrag.

Capitolul III reconstituie atent și competent, pas cu pas, coordonatele evoluției *Monahismului ortodox românesc în evul mediu românesc*, în contextul politic, statal și instituțional în care s-a desfășurat, cu amprentele și impactul acestuia asupra societății și mentalităților credincioșilor de atunci. Părinții profesori dr. Mircea Păcurariu, dr. Alexandru Moraru, dr. Alexandru Munteanu, dr. Eugen Onicov abordează subiecte concrete privind *Mănăstirile ortodoxe în secolele XIV-XVIII și rolul lor în apărarea ortodoxiei. Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat și Basarabia* (ultima până în 1812). Capitolul pune în lumină rolul important al sfântului Nicodim de la Tismana în organizarea vieții monastice, construcția și funcționarea mănăstirilor cu ajutorul și concursul principilor români, la Vodița, Gura Motrului, Vișina, Prislolul din Hațeg, mănăstirile Dealu, Cotmeana, Glavacia, Govora, Nucet, Arnata, Hurezu, Colțea și altele, toate nuclee și focare ale credinței și culturii ortodoxe românești din Muntenia, ce au ocrotit și ortodoxismul fraților din Transilvania. Același rol l-au avut schiturile și mănăstirile din Moldova, de la Bogdănești, Neamț, Probota, Moldovița, Bistrița Humor, Putna, Voroneț, Pătrăuți, Dobrovăț, Agapia, Sucevița, Golia etc., în toate funcționând o viață monahală ordonată, continuă, atentă la valorile spirituale și culturale ale neamului.

Se acordă o atenție deosebită activităților culturale, asistenței sociale din mănăstiri, ca și organizării lor interne. În Transilvania, viața monahală se manifestă la mănăstirile de la Râmeț, Peri, Țeghea, Lupșa, Nicula, Moisei, Bixad, Sâmbăta de Sus, Berivonii Mari și Mici, Cărțișoara, Ieud și din multe alte centre, unele dispărute, dar pomenite în tradiția orală locală sau în toponimie. Toate au fost scuturi ale neamului și ale ortodoxiei românești. În Banat centre mănăstirești au funcționat la Remetea Mare, Remetea-Bucova, Găvojdia, pomenită în documente străine ca fiind „claustrum schismaticis Olachalis”, Hodoș-Bodrogul, vechi și prestigios, mănăstirile Săraca, Partoș, Bozias. Ne bucură mult faptul că din acest tom I nu lipsesc mănăstirile din Basarabia care azi formează așa-zisul stat moldovenesc, de fapt tot românesc; iar dacă nefastul pact Ribentrop-Molotov, provocator de războaie și nenorociri pentru cei mici, agresați și sfâșiați, a fost declarat caduc, acesta ar fi trebuit să fie partea de răsărit a României actuale, și nu al doilea stat românesc. Dacă a fost nefiresc ca în Europa nemții să mărșăluiescă cu două state germane, dacă a fost firesc și natural ca Willy Brandt să declare fericit „ceea ce a fost un întreg merge și se dezvoltă din nou împreună”, tot atât de drept și cu dreptate ar fi fost să se reconstituie în limitele teritoriale din 1918 și partea de răsărit a României, și odată cu ea, și a Europei Unite pe Nistru. Există un vechi dicton creștin, „si hi et hae potuerunt, quare non tu, Augustine” (dacă aceștia și aceia pot, de ce nu și tu, Augustine) și la această interogație oare care ar fi răspunsul corect? Sfântul Augustin este sfântul și protectorul săracilor, pe care-i ocrotește când și cum poate, dar numai dacă-l lasă sau îi poate învinge pe ceilalți „sfinți”, mai puternici și mai

bogați decât el. Românii n-au vrut, n-au putut sau n-au fost lăsați să soarbă al doilea Milcov care este Prutul sau toate la un loc, dar lăsăm răspunsul pe seama viitorului când cele două state românești, care au format un întreg și au fost unul singur odată, se vor întâlni din nou împreună și vor fi împreună la un nou început în cadrul Europei Unite de azi și de mâine.

În Basarabia, mănăstirile au funcționat din secolul al XIV-lea, în timpul episcopului Audius – în complexe rupestre de-a lungul Nistrului și pe valea Răutului în Soroca, Bakota, lângă Hotin, Ismail (protejată de Constantin Brâncoveanu), Căpriană domnească, adevărat centru de simțire românească, de cultură, Tabăra, Fântâna Doamnei, Țipova, Horodiște, Mana și altele, unele dispărute și ele sau arse de tătari. Capitolul III se încheie cu un binevenit și necesar studiu al părintelui prof. dr. Paul Brusanowski privind *Dreptul ctitoricesc* în virtutea căruia s-au înființat și au funcționat mănăstirile din Bizanț și Țările Române. Sunt definite și clasificate bunurile sfinte, bunurile sacralizate de patrimoniu, în ce constau acestea, care era diferența dintre ele și, mai ales, sunt evidențiate etapele dobândirii dreptului ctitoricesc al mănăstirilor, începând cu dobândirea aprobării episcopului, emiterea diplomei bisericești (typikon), închinarea sau afierosirea, punerea pietrei de temelie și a crucii pe locul viitorului lăcaș de cult, construcția propriu-zisă, sfințirea bisericii și menținerea de către ctitor a legăturii cu episcopul. Fiecare dintre ele sunt pe larg explicate și comentate în studiu și evidențiate în practică și pe teren prin numeroase exemple, multe dintre ele ținând, depinzând și definind statutul juridic al mănăstirilor care asigură și raporturile dintre domn, boieri, biserici și mănăstiri în cadrul clasificărilor moșiilor mănăstirești, cu imunitățile acordate de domni, dar și cu unele conflicte dintre biserică și anumiți domni, cu urmări și asupra mănăstirilor. Acest fapt dovedește și el că viața mănăstirilor alcătuia un tot unitar cu viața bisericilor ce nu se pot despărți una de alta.

Tot pr. prof. dr. Paul Brusanowski deschide prin studiul *Reglementări bisericești și de stat privitoare la monahism în trecut* capitolul IV al tomului I, intitulat *Monahismul ortodox în perioada modernizării statului român*. Părinții profesori dr. Mihai Săsăujan, dr. Alexandru Moraru, dr. Eugen Onicov, dr. Ioan Vicovan, dr. Eugen Drăgoi abordează în studiul și analiza lor competență și profesională *Situația monahismului în secolul al XIX-lea până la 1918* în Țara Românească și Moldova, Transilvania, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, iar colegul prof. dr. Nicolae Bocșan analizează problema în Banat. Densă și documentată este și partea consacrată *Mănăstirilor și schiturilor dispărute*, în Țara Românească, Moldova, Transilvania și Banat, Maramureș și Crișana datorată pr. lector Radu Tascovici, pr. dr. Bogdan Racu, prof. dr. Sebastian Cârstea, arhimandritului Macarie Motogna de la Rohia. În această componentă sau parte a tomului sunt evidențiate, sistematic, prevederile legale cu impact asupra evoluției mănăstirilor cuprinse în vechile reforme ale lui Miron Barnovschi, în Pravila cea Mare din 1652, Regulamentele organice din 1831, Dreptul organic privind reglementarea schimei mănăstirești cu unele norme restrictive privind viața monahilor, Regulamentul pentru disciplina monahală din 1872, Decretul din 1873, Statutul Organic din Transilvania de la 1868/69, actul referitor la Hodoș-Bodrog, Statutele din 1925, 1950, 1959 și 2007, aici fiind vorba, de fapt, nu numai de trecut, dar și de zilele noastre.

Autorii insistă asupra influenței paisiene (a sfântului Paisie Velicikovschi 1722-1794) asupra mănăstirilor românești, a vieților lui Iosif Putnicul, a călugărului Ioan, dar constată și un oarecare declin al vieții monastice din epocă, în vremea mănăstirilor închinare stăpânite de greci, iar după secularizarea averilor acestora, au scăzut și proprietățile și averile mănăstirilor românești în vremea lui Cuza. Unii domni și boieri români au susținut totuși mănăstirile ctitorite de ei, iar mulți stareți și numeroase starețe au contribuit la dănuirea propriilor mănăstiri și schituri în epocă. Foarte grăitoare sunt tabelele mănăstirilor închinare din Muntenia, Moldova care vorbesc, propun parcă de la sine etatizarea acestor bogății înstrăinate de țară, dar și tablourile mănăstirilor pământene din epocă. Pentru Transilvania, se insistă asupra efectelor acțiunilor lui Buccow asupra mănăstirilor ortodoxe, dintre care unele au reușit să supraviețuiască și să activeze, inclusiv cu ajutorul fraților monahi și al ierarhilor de peste munți sau se prezintă ideile și concepția marelui arhieru Andrei Șaguna despre rolul și locul mănăstirilor în viața bisericească ortodoxă a neamului.

În Banat, în Monarhia Habsburgică și sub ierarhie sârbă, continuă să funcționeze mănăstirile ortodoxe de la Săraca, Bezdin, Voilovița, Mesici, se renovează Hodoș-Bodrogul, statisticile din 1757, 1774 înregistrând averi destul de consistente, toate fiind controlate după 1782, mai îndeaproape de stat și

trebuind să respecte statutul din 1777. Mănăstirile au avut de suferit și de pe urma devastărilor provocate de războaiele austro-turce, iar în 1848-1849 unele au fost devastate de unguri. În urma despărțirii ierarhice de sârbi, mitropolia de la Sibiu a rămas doar cu Hodoș Bodrog, deși a cerut mereu și Bezdinul, Sângeorge și Mesici. Viața monahală a arhimandriților, egumenilor și monahilor se desfășura potrivit canoanelor și regulamentelor, iar mănăstirile constituiau adevărate centre de cultură și impresionau prin arhitectura și pictura lor. În Basarabia rusească supraviețuiesc 12 mănăstiri cu 258 de monahi, 10 schituri de călugări cu 81 de monahi, 7 de maici cu 263 viețuitoare, dar, cu timpul, unele dispar sau sunt preluate de călugări ruși sub păstoria unor ierarhi de tristă amintire, care se încălzeau iarna cu cărți liturgice românești (cazul Pavel Lebedev). În pofida greutăților, unii ierarhi și monahi români rezistă în centre de promovare a culturii, limbii și spiritualității românești, inclusiv prin colaborarea și concursul fraților din România. În Bucovina austriacă, egumenii au elaborat în 1782 un statut, dar Iosif al II-lea a dispus reducerea numărului de mănăstiri și călugări – ca și în alte părți ale Imperiului – iar, ulterior, din cele 20 de mănăstiri și schituri au rămas doar 3: Putna, Sucevița, Dragomirna, celelalte devenind biserici de mir sau parohiale, puse sub jurisdicția Patriarhiei Sârbe de la Karlowitz. Crearea consistentului Fond religios a înlesnit însă conservarea unor averi și proprietăți Bisericii Române Ortodoxe, egală cu cea Romano-Catolică – fond format din bani lichizi, imobile, proprietăți, chiar dacă capacitatea de mișcare, de rezistență și de afirmare a ortodoxiei române din provincie. Mănăstirile de la Cocoș, Taița, Celic-Dere, Saun, Niculițel, Klasaji, Babadag întrețin viața monahală din Dobrogea scăpată de turci și intrată în 1878 în hotarele României moderne.

Capitolul V tratează *Monahismul ortodox românesc după Marea Unire până în prezent*, studiile fiind realizate cu profesionalism de părinții prof. dr. Alexandru Moraru pentru anii 1918-1948, dr. Eugen Novicov din Chișinău pentru Basarabia între 1918-1940. Adrian Nicolae Pectu, analizează cum a acționat în condiții grele Patriarhul Justinian Marina pentru a salva ce se mai putea salva din monahism în perioada comunistă. Arhimandritul Timotei Aioanei abordează monahismul ortodox românesc din 1990 până azi din Țara Românească, Moldova și diaspora românească, pr. prof. dr. Alexandru Moraru îl prezintă pe cel din Transilvania zilelor noastre, iar pr. prof. dr. Vasile Munteanu se ocupă de monahismul din Banat, tomul încheindu-se cu un bogat și voluminos *Index nominorum et locorum*. Se reconstituie în capitolului V activitățile mănăstirilor și schiturilor din Muntenia, Oltenia, Moldova, Transilvania și Banat și Bucovina, reînființate între 1918-1948, dar se pune accent și pe cele nou înființate în arealul românesc între 1918-1940, toate funcționând după canoane și potrivit legilor elaborate în acești ani. Sunt descrise suferințele, crimele provocate de regimul bolșevic rus între 1940-1941 și apoi după 1944 până în 1990, persecuțiile și desființarea unor mănăstiri, expropriările repetate ale proprietăților acestora, calomniile răspândite de NKVD asupra monahilor și monahiilor române ortodoxe, dar și revirimentul de după 1990 când, rând pe rând, se redeschid cele închise de ruși, se reînființează seminariile teologice pentru tineri și tinere, se precizează numărul călugărilor și călugărițelor pe fiecare mănăstire în parte, apare Statutul Bisericii ortodoxe din Moldova, în 1993, ajungându-se ca în 2009 în Basarabia să funcționeze 65 de mănăstiri și schituri, dovadă clară a revitalizării monahismului dintre Prut și Nistru, teritoriul ce ar trebui să constituie nu un stat aparte, ci doar partea răsăriteană a României de azi cu structurile teritoriale din anii 1918. Pentru românii din diaspora – al căror număr dacă va crește în ritmurile actuale, va face concurență diasporei milenare evreiești sau armene – sunt analizate monahismele din Germania, Franța, Italia, Suedia, Ungaria, SUA, Canada, care susțin credința de acasă a celor plecați spre alte orizonturi, spre a-și croi un destin material mai bun și mai sigur pe acele meleaguri.

Melinda MITU, Sorin MITU, *Ungurii despre români: nașterea unei imagini etnice*, Iași, Edit. Polirom, 419 p.

Lucrarea de față, apărută la prestigioasa editură Polirom din Iași, în anul 2014, constituie o sinteză a cercetărilor pe care istoricii Melinda și Sorin Mitu le-au realizat asupra relațiilor dintre români și maghiari în Transilvania epocii moderne, vreme de aproape două decenii. Cei doi autori sunt cercetători foarte cunoscuți ai istoriei moderne românești și maghiare, Melinda Mitu fiind muzeograf și cercetător științific în cadrul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, iar Sorin Mitu este profesor universitar al Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”. Relațiile româno-maghiare au mai fost tratate de cei doi istorici atât în lucrarea comună *Români văzuți de maghiari: imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, apărută în anul 1998, la editura Fundației pentru Studii Europene din Cluj-Napoca, dar și în lucrări individuale precum *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, aparținând Melindei Mitu, publicată la Presa Universitară Clujeană în anul 2000, sau volumul de studii *Transilvania mea: istorii, mentalități, identități*, apărut sub semnătura profesorului Sorin Mitu la editura ieșeană Polirom, în anul 2006. Prezenta lucrare este structurată în trei părți, dedicate reflectării trecutului românilor în istoriografia maghiară, poziției lor în ideologia politică maghiară din perioada studiată și caracteristicilor etnice atribuite românilor de către maghiari. Din punctul de vedere al conținutului, acest volum este în bună măsură o reeditare a lucrării din anul 2000 semnată de cercetătoarea Melinda Mitu, pe care am menționat-o mai sus, însă există și o serie de adăugiri care aduc un plus de valoare cercetării.

Volumul se deschide cu o introducere extrem de utilă din punct de vedere metodologic pentru înțelegerea întregului demers științific. Pornind de la ideea că istoricul însuși este constructorul unor narațiuni, însă cu fapte adevărate, verificate în prealabil, autorii au decis să studieze adversitatea româno-maghiară ca o realitate construită, imaginile reciproce ale celor două etnii formându-se între sfârșitul secolului al XVIII-lea și mijlocul celui următor. Acest punct de vedere a fost fundamentat pe o interesantă și bine documentată prezentare a problematicii formării națiunilor și conștiinței naționale moderne în perioada studiată (limitele cronologice extreme ale lucrării de față sunt anii 1790 și 1860), punând cititorul în temă atât cu modelul constructivist de națiune, cât și cu cel perenialist. Cei doi cercetători s-au declarat adepții celei dintâi paradigme și au considerat că apariția națiunilor se datorează elitelor și intelectualilor care, la fel ca niște „ucenici vrăjitori”, au confecționat o limbă literară națională, o istorie prestigioasă și o conștiință națională, obținute prin manipularea tradiției și folclorului. În Transilvania, proiectele naționale ale românilor și maghiarilor s-au suprapus vreme de aproape un secol (1848-1945), existând doar trei momente de conflict deschis, între lunile octombrie 1848 și august 1849 și între anii 1916-1918 și 1940-1944. Națiunea maghiară s-a definit în secolul al XIX-lea ca o comunitate omogenă de cetățeni și a dorit înglobarea tuturor locuitorilor de pe teritoriul pe care l-a vizat, indiferent de confesiunea, statutul social sau limba vorbită de aceștia. Acest deziderat a generat conflictul dintre intelectualii maghiari și cei români, generând un discurs variat, care face obiectul acestei lucrări. În legătură cu reprezentarea propriu-zisă a românilor de către maghiari, autorii au făcut legătura între propriul demers și cercetările unor savanți de marcă precum Edward Said și Larry Wolff privind reprezentarea Orientului și a Europei de Est în mediul intelectual occidental. Ca o primă concluzie, cei doi istorici clujeni au stabilit că, atunci când au scris despre români, intelectualii maghiari au reprodus modelul occidental de reprezentare a „orientalului” și „răsăriteanului”, având loc un proces de „orientalizare internă”, de vreme ce ei înșiși erau văzuți ca subdezvoltați în Europa Occidentală. Scriind în acest fel despre români, dar nu numai despre ei, maghiarii au reușit să se identifice cu occidentalii prin separarea de celelalte popoare cu care conviețuiau și prin scoaterea în evidență a înapoierii lor culturale, ceea ce le-a oferit un mare confort psihologic. În încheierea introducerii, istoricii clujeni au arătat că imaginile unei realități etnice nu pot fi exclusiv pozitive sau negative, căci astfel nu ar mai fi credibile ca instrumente de propagandă și legitimize. Cât privește corectitudinea lor, în lipsa unui spirit concret, „anistoric și imuabil”, al românismului, cei doi autori consideră că o reprezentare etnică nu poate fi corectă sau incorectă, cercetătorul neavând rolul de a o judeca în acest fel, ci pe acela de a descifra mesajul ascuns în satele ei.

Prima parte a lucrării este consacrată, așa cum am arătat mai sus, istoriei românilor reflectată în istoriografia maghiară. Primul capitol al acestei părți și-a propus reconstituirea cadrului istoriografic al epocii răspunzând la două întrebări fundamentale: cum scriau istoricii maghiari la începutul epocii moderne și cine erau cei care scriau despre români? În lumina cercetărilor de istoria istoriografiei maghiare, perioada studiată poate fi împărțită în două intervale: un prim interval între anii 1790 și 1830, în care istoriografia e dominată de iluminism, romantism și naționalism, iar progresele sunt modeste sub raport calitativ, și un al doilea interval, între anii 1830 și 1860, când scrisul istoric poartă amprenta epocii reformelor și Revoluției de la 1848, limba de cultură devine maghiara, iar prestigiul apelului la surse crește. A doua parte a acestui capitol oferă cititorului informații despre principalii istorici maghiari ai acestei perioade care au scris despre români, dintre care putem menționa pe Péczeli Jozsef (1750-1792), Szekér Joackim (1752-1810), Dugonics András (1740-1818), Virág Benedek (1754-1880), Horváth Mihaly (1809-1878), Kövály László (1819-1907) etc. Informațiile oferite țin de aspecte biografice minime și mai ales de munca lor ca istorici, de temele abordate și de principalele lucrări pe care le-au redactat.

Cu al doilea capitol începe studiul propriu zis al imaginii românilor reflectate în istoriografia maghiară și este structurat în funcție de temele istoriei românești care i-au preocupat pe istoricii maghiari. Aceștia s-au arătat interesați de originea românilor mai ales după *Supplexul* din 1791, în special în două contexte: în legătură cu populațiile vechi ale Transilvaniei și în legătură cu venirea maghiarilor. Dacii au constituit un subiect de interes atât științific, mai mulți autori negând dispariția lor la cucerirea romană pe care cărturarii români o susțineau, cât și romantic, manifestat prin apariția dacilor în multe opere literare, chiar și la Jókai Mór, și prin admirația arătată vitejiei lor. Romanitatea românilor a fost susținută de autori precum Réti Szabó Márton, Gáal László sau Kövály László, dar au existat și istorici care au negat-o, precum Aranyosrókosi Székely Sándor sau Ponori Trewewk József. Bazându-se pe opiniile ilustrului istoric Ladislau Gyémánt, cei doi autori au explicat popularitatea tezei latinității românilor în mediile intelectuale maghiare din preajma Revoluției de la 1848, prin dorința intelectualilor maghiari de a împiedica o coalizare a românilor cu slavii, astfel că au subliniat diferențele dintre cele două etnii. Relația românilor cu maghiarii în Evul Mediu a fost o altă temă care i-a preocupat pe istoricii maghiari, existând în epocă multiple explicații despre cum s-a ajuns la această situație: unii istorici, precum Aranyosrókosi Székely Sándor și Szilágy Sándor, au vorbit despre subordonarea românilor în urma cuceririi maghiare, în vreme ce alții, precum Gáal László și Kövály László, au susținut că românii și-au menținut libertățile după cucerire și le-au pierdut mai târziu, cel dintâi dintre ei dând vina pe sași pentru aservirea acestora.

Alte episoade din istoria românilor reflectate în istoriografia maghiară țin de întemeierea statelor românești extracarpatiche și de relațiile lor cu regatul maghiar, fiind acordată o atenție specială conflictelor, întrucât subiectele militare și diplomatice erau tratate cu predilecție în scrierile istorice ale acelei perioade. Acest capitol prezintă însă și reflectarea unor teme importante din istoria românilor, precum domniile lui Iancu de Hunedoara și Mihai Viteazul, religia românilor, unirea cu Biserica Romei, răscoala lui Horea sau evenimentele de la 1848. Asupra acestor subiecte, mult mai încărcate ideologic, cercetătoarea Melinda Mitu a insistat mai mult, ceea ce oferă un plus de valoare lucrării. Originea românească a lui Iancu de Hunedoara, atestată de cărturari medievali precum Thuróczi János sau Enea Silvio Piccolomini, a constituit un motiv de polemici între intelectualii români și cei maghiari. Primii care au exploatat din punct de vedere ideologic românitatea marelui războinic al creștinătății au fost autorii români ai *Supplexului*, iar ecurile acestui act au determinat o serie de cărturari maghiari să combată această idee, afirmând originea maghiară a eroului. Influențați de ideologia națională, chiar și istoricii profesioniști ai epocii, precum Teleki József și Kövály László, au susținut pentru Iancu de Hunedoara o origine maghiară, respectiv secuiască, demers necesar pentru a-l integra, atât pe acesta, cât și pe fiul său, regele Matia Corvin, în panteonul culturii maghiare.

Mihai Viteazul a fost condamnat de toți cărturarii maghiari pentru intrarea în Transilvania, din care au subliniat aspectele sângeroase. Kövály László, ca intelectual militant al vremii sale, a scris în multe rânduri despre acest episod, prezentând și o motivație națională pe care ar fi avut-o voievodul muntean. Prezentarea negativă s-a dorit o combatere a viziunii pozitive despre acest subiect, care se conturase deja în cultura română.

Percepția răscobalei lui Horea în epocă, esențialmente negativă, a fost reconstituită de autoare nu doar pe baza lucrărilor de istorie, ci și din multele memorii și jurnale care au descris acele evenimente. Scrierile istorice și memorialistice au insistat pe violențele românilor și pe perfidia conducătorilor lor, care au manipulat țărani în folosul propriu, unii istorici atribuindu-i lui Horea și dorința de a distruge națiunea maghiară.

Discursul istoric maghiar despre Revoluția românească de la 1848 s-a împletit cu acela despre propria lor revoluție. În opinia intelectualilor maghiari ai epocii, românii ar fi trebuit să aibă o atitudine favorabilă față de Revoluția maghiară și doar unii agitatori aflați în slujba Vienei, între care erau desemnați Florian Micaș și Alexandru Papiu Ilarian, au împiedicat acest lucru. Activitatea Comitetului Național românesc a fost desconsiderată, iar intelectualii români au fost acuzați de manipularea maselor țărănești în slujba reacțiunii. Aspectele sângeroase ale războiului civil au fost aruncate doar pe seama țărănilor români, a căror brutalitate a fost explicată prin lipsa lor de cultură. Puțini lideri ai românilor s-au bucurat de o imagine favorabilă în scrierile autorilor citați, printre aceștia numărându-se și Avram Iancu, apreciat de Kövály László pentru devotamentul arătat națiunii române și compătimit pentru starea sa din anii care au urmat.

Privind global apariția românilor în istoriografia maghiară, cercetătoarea Melinda Mitu a tras concluzia că aceștia ocupă un loc modest în această perioadă, iar originii și continuității românești nu i s-a acordat prea multă importanță în mediile intelectuale maghiare, comparativ cu cele românești.

A doua parte a lucrării, consacrată imaginii românilor în ideologia politică maghiară, se împarte în patru capitole. Primul reprezintă o scurtă introducere în istoriografia problemei, fiind trecute în revistă atât contribuțiile istoricilor maghiari, cât și ale celor români. Autoarea subliniază o importanță diferentă în maniera în care istoricii aparținând celor două etnii au văzut ideologia politică maghiară: istoricii români au insistat pe ideea că autoritățile maghiare promovau asimilarea etnică și politicile lor reprezentau un pericol imediat pentru români, în vreme ce istoricii maghiari au susținut că țelul acestor politici nu era deznaționalizarea etniilor nemaghiare, ci doar imprimarea unui caracter maghiar statului, ceea ce însemna și folosirea limbii maghiare în afacerile interne, fără a se înlocui limbile naționale în privat.

Al doilea capitol al acestei părți tratează modul în care au fost văzuți românii de către oamenii politici maghiari și este foarte bine structurat în două părți, corespunzătoare epocii reformelor și Revoluției de la 1848. Imaginea românilor s-a reconstituit din scrierile unor importanți oameni politici și publiciști ai perioadei studiate, fiind supuse analizei opt personalități care au scris în perioada reformelor (Wesselényi Miklós, Széchenyi István, Kuthy Lajos, Balogh László, Gorove István, Kállay Ferenc, Tánics Mihály, Hetényi János) și patru care au scris în timpul evenimentelor de la 1848 (Jancsó Károly, Hatvani Imre, Erdélyi Arthur și Kemény Zsigmond). Una dintre primele observații din acest capitol este că românii apar relativ rar în lucrările consacrate problemei naționale în epoca reformelor, cele mai multe discutând despre slavi și germani. Opiniile autorilor legate de naționalități sau de români au fost însoțite de informații privind biografia lor și rolul pe care l-au jucat în societate, pe care le considerăm foarte oportune pentru mai buna înțelegere a textelor prezentate. În timpul Revoluției de la 1848, problemei naționale i s-a conferit o importanță specială, fapt care reiese și din scrierile analizate. După cum au s-a subliniat și în lucrare, o foarte interesantă poziție cu privire la români a fost exprimată de avocatul Hatvani Imre, care mai târziu va și lupta contra lor în Transilvania. Acest revoluționar a arătat o vie simpatie românilor, considerând că „înapoierea” lor se datora doar condițiilor vitrege în care au trăit, iar pentru îmbunătățirea acestei situații, a propus o serie de măsuri cu caracter religios și administrativ, precum scoaterea ortodocșilor români de sub autoritatea ierarhilor de la Karłowicz, crearea de seminarii teologice și școli normale, protecție contra sărbizării etc.

În al treilea capitol al lucrării este prezentată imaginea românilor reflectată în presa maghiară, din perioada reformelor și până la Revoluția de la 1848. Capitolul începe cu informații foarte utile despre presa maghiară în perioada studiată, urmate de prezentarea unei impresionante liste de ziare apărute în Transilvania și Ungaria care au scris și despre problematica românească. O atenție deosebită se acordă activității jurnalistice a lui Kossuth Lajos, în ale cărui articole românii au apărut mai puțin în raport cu germanii și slavii și care s-a arătat un înfocat adept al modelului de stat lansat

de Revoluția Franceză, militând pentru unificarea Transilvaniei cu Ungaria și formarea unei singure națiuni politice maghiare. În perioada reformelor, după cum argumentează cercetătoarea Melinda Mitu, atitudinile jurnaliștilor maghiari față de români au fost variate, mergând de la compasiunea pentru îndelungata lor asuprire, până la considerații privind eventualele lor afinități cu dușmanii maghiarilor, în speță cu slavii. Anul 1848 a stimulat preocupările intelectualilor cu privire la naționalități, iar la început, articolele lor legate de români s-au concentrat pe nemulțumirile vizând desființarea iobăgiei. Protestele elitei românești, ca și ale fruntașilor altor naționalități, au fost ignorate, orice opoziție la proiectul revoluționar maghiar fiind considerată un amestec din partea autorităților vieneze. În timpul războiului civil din Transilvania, discursul politic s-a radicalizat, existând și opinii, în ziarul pestan „Márctius Tizenötödike”, care comparau acțiunea maghiară cu represiunea autorităților franceze în Vendée. Au fost descrise în detaliu aspectele violente, pentru care au fost învinovați românii, dar și aristocrații ardeleni, a căror atitudine „reacționară” a fost luată de unii revoluționari drept cauză a ostilității românești. Chiar și tânărul Vasváry Pál, care ulterior a pierit în bătălia de la Fântânele din iulie 1849, a învinovătit nobilimea maghiară pentru starea românilor. Presa a prezentat și planuri de combatere a influenței austriece în rândul românilor, însă acestea nu prea aveau tangențe cu realitatea. După cum a arătat Melinda Mitu, imaginarul romantic atribuia românilor un caracter răzbuător, sălbatic, dar aceștia erau totodată depozitarii unor virtuți nobile, care trebuie doar scoase la lumină. Acest capitol se încheie cu prezentarea imaginii evenimentelor revoluționare din Muntenia, care au fost intens mediatizate și foarte apreciate de către jurnaliștii maghiari. Un aspect foarte interesant, subliniat în lucrare, se leagă de faptul că maghiarii nu și-au schimbat părerea despre revoluția munteană nici chiar atunci când s-a descoperit că revoluționarii munteni colaborau cu cei ardeleni. Explicația oferită de cei doi autori ține de faptul că imaginea românilor din Țara Românească, în ipostaza de asupriți care se împotriveau opresiunii, era mult prea puternică pentru a se modifica brusc, chiar și prin apropierea de inamicii maghiarilor.

În al patrulea capitol, care însumează concluziile, autorii au remarcat lipsa oricărui interes al ideologilor maghiari față de programul național român și au sistematizat foarte bine factorii care, în opinia revoluționarilor din epocă, au determinat conflictul cu românii: clișeele despre comportamentul lor, nobilimea maghiară din Transilvania și rolul ei asupritor, dinastia de Habsburg și liderii ei demagogi, ura ancestrală față de maghiari. Prezenți în măsură diferită în presă, în funcție de preferințele fiecărui jurnalist, acești factori ne dau coordonatele după care s-a construit imaginea românilor în vremea Revoluției de la 1848-1849.

Cea din urmă parte a volumului analizează portretul etnic al românilor, reconstituit dintr-o varietate de surse, precum relatări de călătorie (publicate sau manuscrise), lucrări de geografie, etnografie și statistică, opere literare și articole de presă. Pentru această imagine, trebuie să ținem seama de diferențele culturale dintre observatorii influențați de iluminism, care raportau totul la progres, și cei aparținând unei societăți tradiționale. Doar în acest fel, spun autorii, putem înțelege pe deplin cum s-a alcătuit acest portret etnic. Intelectualii maghiari invocați aici au prezentat în manieră diferită date privind numărul românilor și repartitia lor în teritoriu, în funcție de informațiile de care dispuneau și de bagajul cultural-ideologic. Multe scrieri din epocă invocate aici sunt bogate în descrieri ale portului, satelor, locuințelor și ale unor obiceiuri românești legate de alimentație sau sărbători. O foarte interesantă secvență a capitolului secund din această parte este destinată defectelor și calităților asociate românilor. În prima categorie intrau defecte precum lenea, ignoranța, superstițiile, bigotismul, firea răzbuătoare, perfidia, mizeria etc. Aceste trăsături sunt în general stereotipii, pe care orice citadin din epocă le putea constata observând lumea rurală și pe care le putem întâlni la observatorii de orice naționalitate (chiar și la medicii din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Este interesant de observat cauzele pe care cărturarii maghiari le-au invocat pentru aceste trăsături observate la români, existând două interpretări majore: aceea că românii poartă vina propriei înapoieri, datorită caracterului lor, sau că această rămânere în urmă s-a datorat asupririi la care au fost supuși vreme de secole (aspect des invocat de liberalii maghiari). Mai mulți observatori au criticat școlile românilor (cele greco-catolice fiind mai apreciate totuși decât cele ortodoxe) și preoții români, pe care i-au prezentat într-o lumină foarte defavorabilă, ca inculți și imorali, ceea ce autoarea interpretează ca fiind o moștenire a iluminismului, fără a ignora însă și diferența

confesională. Românii au totuși și calități care îi pot plasa pe drumul bun către progres, între care observatorii au remarcat inteligența înăscută, ospitalitatea, loialitatea față de stat și de stăpâni. În general, conform moștenirii iluministe, cărturarii se vor raporta negativ la religiozitatea românilor, considerată excesivă și chiar dăunătoare, datorită posturilor riguroase, dar și la multe aspecte privind condiția femeii și viața de familie. Într-o manieră asemănătoare sunt descriși și românii din cele două Principate.

Lucrarea se încheie cu câteva concluzii foarte interesante. Constatând modificarea semnificativă a imaginii românilor în cultura maghiară față de Evul Mediu, cei doi autori arată că această imagine ocupă un rol marginal în imaginarul social maghiar. Explicația ține de siguranța pe care maghiarii o aveau față de poziția lor, datorită superiorității culturale și racordării la lumea modernă. Teoriile românilor privind vechimea lor în Transilvania nu au amenințat niciodată această siguranță, care se întemeia pe alte valori. Aceste concluzii pot contraria pe cititorul familiarizat doar cu lucrările istorice românești, care au supradimensionat în mare măsură conflictul dintre cele două etnii conlocuitoare ale Transilvaniei. Valoarea cercetării de față stă în noutatea pe care o aduce cu privire la locul românilor în cultura maghiară într-o epocă esențială pentru formarea sensibilităților naționale, construită pe baza unui material vast, cules din foarte multe surse. Din acest motiv, putem recomanda cu căldură acest volum tuturor celor interesați de istoria Transilvaniei și a spațiului românesc.

Andrei Faur

Vasile Silviu MUNTEAN, *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2013, 491 p.

Istoria ecleziastică a apărut ca o temă deosebit de generoasă pentru istoricii români, după anul 1989, adică după ce fusese marginalizată decenii în șir, când studiile, publicate în general în reviste bisericești sau în edituri aflate sub patronaj ortodox, s-au concentrat asupra destinului marilor ierarhi, a arhitecturii religioase sau a rolului cultural împlinit prin biserica ortodoxă. Dar erau multe de recuperat, comparativ cu dimensiunea cercetărilor din istoriografiile europene, așa că, odată fereastra deschisă spre o atare tematică, prin ea au trecut în primul rând istoricii care au limpezit subiecte deja clasice (Mircea Păcurariu) sau au pășit alții cu mult profesionalism pe cărările până atunci impregnate de praful confesionalismului (Pompiliu Teodor, Doru Radosav, Ioan Horga, Maria Crăciun, Lucian Periș, Nicolae Bocșan, Ovidiu Ghitta, Greta Miron, Daniel Dumitran, Mihai Săsăujan, Ciprian Ghișă¹ etc.).

Mărturisesc că am descoperit întâmplător lucrarea *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, urmărind noutățile de pe site-ul unei celebre librării din București. Surpriza, plăcută la vederea titlului, m-a determinat să comand această carte care părea să umple un necesar gol istoriografic. Unde mai punem că, în urmă cu câțiva ani, parcursesem Registrul inventar al protopopiatului ortodox Sighișoara de la Arhivele mureșene, copiasem o infimă parte a documentelor de acolo, așa că am acordat din start credit unei asemenea lucrări. Putea fi o lucrare interesantă, dacă ne gândim la diversitatea subiectelor ce s-ar putea desprinde din analiza vieții religioase, pe durata lungă a istoriei, într-un protopopiat ortodox.

Lectura acestor pagini m-a descumpănit însă, fiindcă, din nefericire, cartea s-a dovedit a fi o compoziție total neprofesionistă. Nu vreau să transfer cu obstinație propriile mele judecăți asupra cititorilor acestei recenzii, de aceea, o să încerc să punctez în cele ce urmează câteva dintre motivele acestei dezamăgiri livești. Din nefericire, s-ar putea vorbi pe larg atât despre greșelile de conținut și de compoziție istorică, cât în egală măsură, despre cele gramaticale, ortografice, care dovedesc grave lacune de cultură generală ale autorului.

¹ Pentru a nu încărcă această recenzie nu amintesc titlurile lucrărilor care i-au consacrat pe acești istorici ca specialiști ai istoriei bisericii și vieții religioase, dar care sunt binecunoscute celor pasionați de acest domeniu.

Să începem însă cu prima categorie. Structural, cartea se împarte în 5 capitole, preliminate de referințe istoriografice și având la final necesarele concluzii, pentru o atare cercetare. Doar că de la primele pagini, autorul își devoalează curențe greu de acceptat a fi proprii unei cărți științifice, în fapt, o teză de doctorat în istorie. Bunăoară, ceea ce ar fi trebuit să fie istoriografia subiectului și ar fi trebuit să sintetizeze antecedentele unor cercetări pe această temă, s-a metamorfozat în transcrierea unor fișe de lectură, nimic mai mult. Autorul a rezumat conținutul fondurilor arhivistice care, probabil, i-au trecut prin mână, apoi pe cel al principalelor lucrări, fără nicio încadrare în contextul istoriografic, fără a sugera concepția și metoda istorică întâlnite în acestea. În plus, cu excepția referințelor la fondul arhivistic, în lucrările prezentate (sau mai bine zis rezumate), realitățile sîghişorene aproape nu există. Și culmea, unde ele chiar există, sunt, nu înțelegem de ce, ignorate de autor, cum se întâmplă în cazul valoroasei cronici a sîghişoreanului Georg Krauss².

Capitolul I se intitulează *Cadrul geografic, istoric și religios până în secolul al XIII-lea (!)*. Cititorul descoperă curând însă că segmentul cronologic precizat în titlu este eludat chiar de autor, fiindcă subcapitolele componente traversează o istorie plină de generalități, care se oprește...la secolul al XVIII-lea. Probabil o eroare, mi-am zis, în fapt doar un semn grafic (V) distinge cele două secole...Să nu uităm însă că suntem pe terenul unei lucrări istorice, unde și un an poate fi prețios, darămite cinci veacuri în plus. Relativ la succesiunea ideatică din acest capitol, se interferează elemente de istorie general-românească cu elemente de istorie locală, fără ca înălțuirea logică să fie cât de cât perceptibilă. E un galimatias acolo, în care autorul alătură elemente de istorie militară, de istorie economică, socială, politică, absolut inutile, având în vedere subiectul cărții sale. Or, dacă voia cu tot dinadinsul să ne poarte dinspre amurgul secolului al XIII spre începutul secolului al XVIII-lea, o putea face focalizându-și atenția asupra elementelor de istorie ecleziastică ardeleană și asupra celor de istorie locală. A preferat în schimb să ne amintească și de zonele în care s-au organizat districtele românești³, și de atribuțiile Tablei Regești, și de relațiile Stat-Biserică în Imperiul Bizantin⁴, și de tehnicile agricole din vechime⁵. Și exemplele ar putea continua. Mai grav mi se pare însă felul în care autorul a încercat să mărească valoarea frazelor sale, indicând la note lucrări esențiale din istoriografia română sau cea occidentală; dar multe dintre aceste trimiteri bibliografice sunt hilare în dreptul unor precizări ce ne duc cu gândul mai degrabă la cunoștințe de cultură generală. De exemplu: era nevoie să fie citat Henri Pirenne cu o carte care a făcut decenii în șir carieră, *Orașele evului mediu*, atunci când ni se spune „ceea ce face ca un oraș să crească în importanță este comerțul și industria”⁶? Ori să indice 76 de pagini dintr-o carte și până azi emblematică, *Iobăgia din Transilvania în secolul al XVII-lea*, a lui David Prodan, în dreptul afirmației arhicunoscute: „libertăți primesc și fiii preoților, care sunt trecuți în categoria oamenilor liberi”⁷? Citind, pe bune, cărțile lui David Prodan, ar fi înțeles mai clar starea materială a românilor ardeleni și lectura l-ar fi protejat cu siguranță de oscilațiile între a aprecia și după câteva pagini a deplânge condiția materială a preoților români din evul mediu⁸. Parcurgând studiul lui Pompiliu Teodor despre politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul, dacă tot a poposit și la acest episod, sigur ar fi înțeles mai bine proiectul confesional al domnitorului român, ca și dificultățile întâmpinate, în fața unei Diete prevalent calvine.

A avea o opinie personală într-o lucrare, distinctă de vocile antecesorilor care au mai frecventat acel subiect, nu poate fi decât salutar, dacă aceasta se face cu argumente credibile. Doar că Vasile Silviu Muntean se încumetă la un moment dat să-și destăinuască dezaprobarea față de unele dintre afirmațiile lui... Nicolae Iorga⁹. Or, asta în condițiile în care prenumele ilustrului istoric e cu

² Vasile Silviu Muntean, *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Edit. Grinta, 2013, p. 28.

³ *Ibidem*, p. 47.

⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁵ *Ibidem*, p. 60. Asta în cadrul unui subcapitol intitulat *Episcopii „plaiurilor”* (sic!)

⁶ *Ibidem*, p. 49.

⁷ *Ibidem*, p. 97.

⁸ *Ibidem*, p. 69-70.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

consecvență ortografiat...Nicolae (!) și în condițiile în care autorul încurcă numele unor istorici reprezentativi ai bisericii (Ioan Lupaș devine în această carte... Ioan Lupaș¹⁰ și Ștefan Lupaș, cum altfel decât Ștefan Lupaș¹¹!), dinspre lectura cărora și a altor sinteze reprezentative de istoria bisericii ar fi putut ajunge cu siguranță și la judecăți diferite de cele formulate de Nicolae Iorga. Dar o polemică doar de dragul afișării unor pseudo-esențe critice aruncă respectiva tentativă în derizoriu.

Capitolul II presupune o examinare tematică în concordanță cu titlul cărții, căci el se intitulează *Istoricul bisericii ortodoxe din Cornești, Sighișoara (Măierîște) în sec. XIV-XIX*, însă din nefericire confuziile autorului continuă. Repetarea unor paragrafe care au fost deja însăilate anterior în text, cu același aparat critic, nu face altceva decât să provoace cititorilor o neplăcută senzație de...dējă-vu. Din păcate, astfel de situații se întâlnesc și în celelalte capitole. În acest grupaj, părea a fi binevenit planul autorului de a rezerva mai multe pagini lui Ștefan Bălaș, preot și apoi prim protopop al Sighișoarei, la cumpăna veacurilor XVIII-XIX, un spirit dinamic, care a încercat să umple câteva goluri evidente, construind prima școală, o biserică ce amintește până azi de acele vremuri și o casă parohială. Dată fiind importanța personalității sale, credem însă că era responsabilitatea autorului să încerce să clarifice, cu ajutorul documentelor de arhivă pe care susține că le-a parcurs, date din formația sa intelectuală și cele legate de antecesorii săi în funcție. Ni se indică doar că într-o altă lucrare în manuscris, a preotului Ioan Stoicovici, din anul 1957, se nota că Ștefan Bălaș, originar din Săcelele Brașovului, ar fi studiat la școala din Șcheii Brașovului¹², fără să știm ce răspuns ne oferă Vasile Silviu Muntean la această problemă. De asemenea, într-un alt subcapitol, autorul a anticipat aceste începuturi ale protopopiatului ortodox al Sighișoarei, citând afirmația lui Gheorghe Drăgan din 2005, care îl indica pe un oarecare Ștefan Mundran (1787-1794) ca fiind primul protopop din cetate, conform unui *Șematism* din 1787¹³. Deși suntem avertizați că problema va fi clarificată în paginile următoare, acest lucru nu prea se întâmplă...așa că, enigmele rămân în suspensie vizavi de acel Mundran, ca și de momentul exact al începuturilor carierei de preot la Sighișoara a lui Bălaș. În plus, rămâne și dilema legată de obstinația cu care autorul utilizează forma numelui Balaș, după ce la p. 76 folosește Bălaș, ca de altfel și alții care au mai scris despre acest personaj (Tuliu Racotă și Nicolae Teșculă¹⁴). Dar, deși aceste detalii rămân nelimpzite, autorul a preferat să includă în acest capitol pagini întregi dedicate negustorilor levantini, care desigur, l-au ajutat să pledeze ulterior pentru originea albaneză a lui Bălaș.

Capitolul III, așa cum deducem din titlurile subcapitolelor, căci el a rămas... nebotezat, a avut în atenție organizarea protopopiatului în veacul al XIX-lea, o epocă importantă, plină de metamorfoze în biserica ortodoxă română din Transilvania, pentru care și volumul documentar este mult mai bogat. Existența în fondul arhivelor mureșene a corespondenței dintre Andrei Șaguna și protopopul Zaharia Boiu credem că ar fi trebuit să-i rețină atenția autorului care să selecteze măcar câteva aspecte ale acestui dialog epistolar. Dar nu a fost să fie... Adiacent, istoria parohiilor din protopopiat pe care Vasile Silviu Muntean a inserat-o în acest capitol e destul de superficială, fără o reconstituire care să ne permită în fiecare caz în parte să înțelegem transformările prin care a trecut; referințele documentare în jurul cărora se învârt aceste pagini sunt mai ales din Recensământul din 1850 și din datele raportului trimis de Zaharia Boiu lui Șaguna la 1854. Minimalizarea importanței documentării

¹⁰ *Ibidem*, p. 93. Greșeala fiind repetată de două ori pe aceeași pagină, să se mai datoreze ea doar întâmplării? Îi reamintim totodată autorului că lucrarea lui Lupaș din 1904 a fost teza sa de doctorat, publicată în limba maghiară, așa încât, dacă a citit această carte, trebuia citat titlul ei original. Sigur, există și o ediție a ei în limba română, din anul 2004, dar cu siguranță nu a ajuns în laboratorul său de lucru.

¹¹ *Ibidem*, p. 34.

¹² *Ibidem*, p. 137.

¹³ *Ibidem*, p. 76-77.

¹⁴ Tuliu Racotă, *Prot. Ștefan Bălaș, „Telegraful român”*, Sibiu, nr. 125, nr. 11-12, 15 martie 1977; Nicolae Teșculă, *Preoți și cărturari sighișoreni în secolul al XIX-lea. Familia Boiu, „Țara Bârsei”*, nr. 12, 2010.

arhivistice pare a fi compensată cu prețiozități inutile... ca de exemplu precizările legate de distanța care separă anumite parohii din tract de Sighișoara reproduse după ...*Der ADAC Atlas, Deutschland Europa* (sic!, la p. 178, 187, 191, 203). Nu mă îndoiesc că și un ghid al României ar fi fost suficient de exact.

Al patrulea capitol a avut în atenție o problemă foarte importantă în istoria ambelor biserici românești ardelenene în zodia modernității: *Activitatea educațională și culturală a românilor din Sighișoara*. Autorul s-a concentrat asupra unor direcții de cercetare care mărturisesc înțelegerea în sens larg a conceptului de cultură, de la incursiuni în istoria școlilor, la cele ce privesc istoria cărții bisericești și a manualelor de școală, a artei bisericești, ajungând până la muzica bisericească și detalii etnografice. Din păcate, proiectul acesta poate s-a dovedit a fi în cele din urmă mult prea ambițios față de capacitatea analitică. Așa se face că autorul s-a rezumat la a povesti conținutul manualelor editate de Zaharia Boiu, în loc să facă o analiză, eventual comparată, a conținutului ideatic, ca și a elementelor pedagogice ce transpar din texte, având bunăoară la îndemână modelul reușit oferit de Mirela Luminița Murgescu, în cartea din anul 1999, *Între „bunul creștin” și „bravul român”*. *Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești*. Superflue par a fi paginile dedicate istoriei cărții vechi românești, în care referințele la patrimoniul livresc din protopopiatul Sighișoara se reduc la câteva rânduri, la fel cele despre istoria icoanelor, în care, din nou, aproape toate paginile sunt pline de generalități, cu exemplificări sumare din zona cercetată, cea mai lungă referindu-se la o întâmplare recentă... din biografia autorului (p. 342-343). Iar paginile despre rolul muzicii în cultura popoarelor ne arată, dacă mai era nevoie, că cele scrise în urmă cu decenii bune de Ovidiu Drâmba au rămas pentru Vasile Muntean nu doar o lectură plăcută, dar și aproape singura pistă urmată în documentare, în a ne răsfăța cu detalii legate de modul în care s-au bucurat de muzică grecii, egiptenii, etruscii etc. Dincolo de ele însă, nu există în carte nicio sursă care să-l călăuzească pe autor spre concluzia generoasă, de genul „în zona Sighișoarei, muzica cântată în lăcașurile de cult s-a înscris în muzica cântată în Biserica Ortodoxă din Transilvania” (p. 364); obiceiurile din cele două sate aparținând protopopiatului Sighișoara, Feleag și Mihai Viteazul, sunt și ele aproape în totalitate tributare cercetărilor lui Ion Ghinoiu și sunt reproduse după *Atlasul etnografic român* (p. 369-385). Așadar, cui prodest?

Capitolul V s-a concentrat asupra *Relațiilor interetnice și interconfesionale în zona Sighișoara (sec. XVII-XIX)*, un subiect foarte atractiv și absolut inevitabil într-o Transilvanie care a fost un spațiu de alterități etnice și confesionale, unde românii, maghiarii și sașii au conviețuit și s-au definit unii prin alții. Din păcate, autorul ne oferă din nou doar generalități din istoria Transilvaniei, legate de apariția confesiunilor protestante, absolut fără nicio referire la zona Sighișoarei; nici măcar derularea cronologică a acestor generalități neajungând așa cum titlul capitolului ne atenționa, la veacul al XIX-lea, ci rezumându-se la... secolele XVI-XVII.

Mărturisesc că poate n-aș fi scris această recenzie dacă nu m-ar fi durut fizic puzderia greșelilor de ortografie, ca și exprimarea câteodată atât de deplorabilă încât mi-a fost greu să accept că am în față o teză de doctorat. Poate tocmai de aceea, o să evit detalierea pe această temă, semnalând doar că Vasile Silviu Muntean ar trebui să înțeleagă că a greși constant scrierea corectă a unor cuvinte absolut banale, prin dublarea (de unde oare?) vocalei *i* (de genul „cărțile biblice”, „botezațiilor”, „cununățiilor”, „autoritățile” ș.a., virgula între subiect și predicat, cacofonii salvate simplu, doar prin inserarea unei virgule, sunt departe de rigoarea absolut necesară unui text științific. Toate acestea adăugate la erori care învederează carențe nepermise unei lucrări academice de istorie (*Șemantisme*, în loc de *Șematisme*¹⁵, mitropolia ortodoxă ardeleană înființată în 1854, și nu în 1864, „cădanie” într-o transcriere a unei însemnări manuscrise, când e clar că însemnarea cu pricina trebuie să fi fost „căzanie”), dar și exprimări nefericite [(țigani) „au executat tronul din fier pe care a fost prăjit răsculatul” (sic! p. 213), adică Dozsa Gy.; Iosif II „era un om căruia îi plăcea munca” (p. 292)], m-au făcut să mă gândesc cu amărăciune la destinul istoriografiei contemporane. Am înțeles târziu, spre finalul cărții abia, că specificația sn. de după numele lui Zaharia Boiu e o referire la seniorul

¹⁵ La p. 77, 160, dar și în alte locuri.

familiei Boiu, iar Zaharia Boiu jn. este totuna cu juniorul aceleiași familii. După cum mi s-a părut absolut inadmisibil a marginaliza personalitatea lui Heliade Rădulescu, atunci când autorul comentează pe baza unor documente de arhivă, emise de Șaguna, polemica cu acesta pe marginea editării *Bibliei*. A rămâne doar la litera documentelor șaguniene, ca înțelegere și exprimare, a vorbi despre un reprezentant deloc marginal al elitei romantice, simplu, etichetându-l „mireanul” (p. 270), fără a survola bogata bibliografie pe această temă, mi se pare a se înscrie tot în registrul lui *așa nu...*

La finalul acestei lecturi, multe întrebări rămân fără răspuns: de exemplu, de ce risipa de energie în a reveni periodic pe parcursul cărții la problematica unirii cu biserica Romei, inclusiv ultima frază a cărții, se opintește în același orizont, din moment ce din statisticile folosite de autor rezultă că doar în 3 parohii se aflau și greco-catolici? De ce nu a preferat autorul să stăruie asupra confesiunii evanghelice, din moment ce credincioșii ei apar în multe sate, conviețuind cu ortodocșii? De ce a transformat interpretarea de texte în simple rezumate sau, și mai rău, în transcrierea lor?

Și, nu în ultimul rând, de ce la trecerea a trei ani dintre momentul susținerii tezei de doctorat și cel al publicării cărții, Vasile Silviu Muntean nu a reușit să diminueze textura total neprofesionistă a unei cercetări științifice? Desigur, tentația unui atare subiect poate fi în parte responsabilă pentru asemenea erori, ca și orgoliul, nu îndeajuns temperat, pentru a nu da drumul pe piața cărții unor texte care ar mai trebui să treacă prin furcile caudine ale vreunui priceput șlefuitor, atât al ortografiei, cât, în primul rând, al flagrantelor greșeli istorice. Poate o ediție revăzută și mult adăugită a cărții va reabilita, cândva, acest generos subiect care merita mult mai mult într-o reconstituire făcută tocmai de un slujitor al bisericii din zona supusă acestei radiografieri istorice.

Corina Teodor

Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar,
Mirela Popa-Andrei (coord.), Diana Covaci, Ana Victoria Sima, Mihaela Bedeccean, Aurelia Dan,
Iosif Marin Balog, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, 454 pag.

Conținutul acestei cărți se deschide cu un studiu introductiv de aproape 70 de pagini, intitulat *Preliminarii la o anchetă socio-antropologică asupra elitei ecleziastice române greco-catolice 1853-1918*, un text de analiză dens și substanțial, împărțit în trei capitole distincte, care se ocupă pe rând de personajele principale ale acestei lucrări: canonicii capitulari și vicarii foranei din provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș, respectiv profesorii de la seminariile teologice din Blaj și Gherla.

Volumul continuă cu *Nota asupra ediției*, în care sunt prezentate motivațiile cercetării, aspecte metodologice, modul de structurare a lucrării și limitele acesteia, precum și alte precizări de natură tehnică. Lucrarea prezintă mai departe cele 140 de voci, care înfățișează biografia de întindere variabilă ale unor personalități bisericesti greco-catolice reprezentative pentru întreaga societate românească a perioadei avute în vedere, între care se regăsesc 34 de canonici mitropolitani, 28 de canonici de la episcopia de Oradea, 23 de canonici din Lugoj, 20 canonici din Gherla, 18 profesori de la Blaj și Gherla, 13 vicari foranei și 4 profesori de la Oradea. După această secțiune, cea mai bogată din întreaga lucrare sub raportul întinderii și al conținutului informațional, cartea are un capitol consistent de referințe bibliografice, urmat de un rezumat în limba engleză, un glosar de termeni și la sfârșit un indice de nume, în care sunt cuprinse atât personalitățile care au făcut obiectul cercetării, cât și numele istoricilor menționați în desfășurarea acesteia.

Nu ne-am propus să prezentăm pe larg conținutul lucrării, chiar dacă faptul ar fi fost un exercițiu intelectual oportun și am fi avut drept argumente în acest sens calitatea analizei din studiul introductiv, precum și consistența și ineditul informației care înfățișează cele 140 de personalități ce au onorat, prin activitatea și slujirea lor, atât Biserica Română Unită, cât și națiunea română în perioada aleasă spre studiu, 1853-1918. Am considerat în schimb a fi mult mai relevant să scoatem în evidență noutățile pe care le aduce lucrarea semnalată, contribuțiile cu care aceasta îmbogățește istoriografia română actuală.

Astfel, în primul rând, trebuie spus că lucrarea reflectă vitalitatea unui șantier de cercetare, anticipat la Cluj prin anumite inițiative științifice încă înainte de 1989, și care a cunoscut o dezvoltare semnificativă în ultimele două decenii și jumătate. Ne referim la istoria bisericii, un teritoriu al cunoașterii istorice care a beneficiat în această perioadă post-comunistă de numeroase restituiri, atât sub aspect documentar, cât și analitic și interpretativ, cu referire în special la spațiul Transilvaniei. Faptul că studiile de istoria bisericii și a vieții religioase, istoria celor două confesiuni românești, ortodoxă și greco-catolică, inaugurate pentru secolul al XIX-lea de istorici precum Nicolae Bocșan, Dumitru Suciș, Simion Retegan, au căpătat expresia unui proiect care are continuitate la nivelul generațiilor mai tinere de istorici, arată că acest domeniu este departe de a fi obiectul unei cercetări formale și minimaliste și că investigarea sa a fost o necesitate majoră a istoriografiei românești post-comuniste.

A doua încadrare tematică pe care o reclamă prezentul volum este istoria elitelor, domeniu care se înscrie în prelungirea unor abordări precum cele semnate de Remus Câmpeanu, Cornel Sigmirean, Judit Pál, Lucian Nastaș sau de mai tinerii autori ai unor teze de doctorat ca Vlad Popovici, Alexandru Onojescu și Ovidiu Iudean. Abordarea specifică istoriei elitelor se validează nu doar prin colecția bogată de biografii ecleziastice pe care o oferă lucrarea, cât mai ales prin baza metodologică de care s-au folosit realizatorii volumului în desfășurarea întregii cercetări. Cele 140 de medalioane de români greco-catolici au fost reconstituite prin apelul la un instrumentar și la o metodologie consacrată în istoriografia internațională a temei, la autori de elită în domeniul istoriei elitelor ecleziastice, citați și integrați în studiul introductiv al lucrării, precum John Scott, Olivier Charles, Philippe Loupes, Stéphane Gomis și alții. Lucrarea a fost concepută, așa cum se precizează în nota asupra ediției, din perspectiva metodei socio-istorice și a analizei prosopografice, cu intenția de a oferi o interpretare a datelor biografice prin care să se evidențieze sistemul de recrutare și promovare a clerului uzitat în cadrele instituționale ale Bisericii Române Unite din perioada avută în vedere. Prin asumarea acestor premise metodologice, care au dat de bună vreme rezultate excelente în alte istoriografii, realizatorii volumului de față prezintă medalioanele biografice alese spre studiu cu ajutorul unei structuri unitare, care și-a propus să prezinte originea socială a celor 140 de personalități, urmată de coordonatele carierei ecleziastice și didactice și de activitatea culturală și politico-națională pe care au desfășurat-o.

O altă noutate a acestui volum, care se impune a fi semnalată, constă în caracterul său de instrument de lucru, dimensiune a cercetării asumată în mod explicit de autori și concretizată cu prisosință în paginile cărții. Avem de-a face cu un instrument de lucru de maximă utilitate, o lucrare bine documentată de care nu se vor putea dispensa de acum încolo cercetările de istorie a secolului al XIX-lea. Cartea înfățișează în cele 140 de voci ale sale, într-o formă sintetică și condensată, întreaga informație disponibilă despre personajele selectate, atât din literatura secundară mai veche sau mai nouă, cât și din sursele primare (documente de arhivă, șematisme, presă, memorii). Trebuie adăugat aici și faptul că autorii au asumat un demers de anvergură în adunarea și sistematizarea unei informații risipite într-o varietate de surse și nu foarte la îndemână pentru cercetarea istorică interesată de secolul al XIX-lea. Efortul de sistematizare a datelor este dublat de contribuția documentară reală a lucrării, în special cu privire la figuri mai puțin cunoscute sau mai puțin vizibile în societatea românească a epocii, precum canonicii episcopiei Lugojului sau vicarii foranei ai Maramureșului, în legătură cu care, înainte de apariția prezentului dicționar, orice încercare de documentare era de natură să descurajeze chiar și pe cei mai optimiști cercetători. Demn de apreciat este, nu în ultimul rând, faptul că fiecare voce a *Dicționarului* este prevăzută, pe lângă reconstituirea biografică de rigoare, și cu referințe bibliografice complete care pot servi pe viitor ca punct de plecare pentru cercetări mai extinse.

Este cu adevărat meritorie această calitate de instrument de lucru prin care se remarcă volumul, cu atât mai mult cu cât istoriografia noastră nu excelează în abordări de această factură. Pe zona istoriei ecleziastice și a istoriei elitelor, în care se înscrie și prezentul demers, lucrările apărute până acum, de dată mai veche sau mai recentă, sunt puține la număr și mult sub necesarul pe care îl reclamă cele două domenii. Lucrări ca *Șematismul istoric al Episcopiei de Oradea*, apărută în 1932, lucrarea lui Victor Bojor despre canonicii diecezei armenopolitane, publicată cu cinci ani mai târziu,

urmată de cea dedicată episcopilor gherleni (1939), la care putem adăuga cercetările recente ale lui Cornel Sigmirean (*Istoria formării intelectualității românești din Transilvania în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000; *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Cluj-Napoca, 2007), sunt cam singurele „baze de date” mai ample și cu caracter mai sistematic pe care istoriografia de până acum le-a oferit în materie de personalități ecleziastice românești de secol XIX. Prezenta lucrare, cea mai completă și mai bine documentată în acest stadiu al cercetărilor, oferă un instrument de lucru de cea mai mare utilitate pentru cercetarea științifică interesată de epoca modernă.

Documentarea și elaborarea lucrării sunt rezultatul unui efort de echipă, realizat în cadrul și cu suportul financiar al unui proiect CNCS, derulat la filiala Cluj a Academiei Române, condus de doamna Mirela Andrei Popa în calitate de director de proiect. Cercetarea de echipă a făcut posibilă ducerea la bun sfârșit a unei documentări complexe și dificile, care a presupus consultarea unor surse primare răspândite pe un areal geografic larg, începând cu arhivele vaticane și cu cele vieneze, continuând cu fonduri existente la diferite filiale ardelenale ale Arhivelor Naționale, precum și a unei bogate bibliografii românești și străine, toate acestea prezentate pe larg la secțiunea *Referințe bibliografice* (pp. 411-426). Efortul colectiv care stă la baza acestei lucrări n-a prejudiciat scriitura cărții, care este una unitară, atât în partea de studiu introductiv, cât și la biografiile personalităților avute în vedere. Remarcăm analiza temeinică pe care o propun autorii volumului în studiul introductiv, o elaborarea erudită, bazată pe o informație bogată și au un stil agreabil, care face cartea îmbietoare, nu doar pentru specialiști, ci și pentru publicul larg, care nu este uitat, după cum se menționează explicit în nota asupra ediției.

Dacă pentru specialiști, dicționarul de personalități ecleziastice pe care îl prezentăm este un instrument de lucru și un model de interpretare, pentru conștiința greco-catolicilor din România secolului XXI lucrarea este fără nicio exagerare un repertoriu al identității spirituale și ecleziale a acestei comunități, care a contribuit atât de mult la modernizarea întregii națiuni române sub aspect cultural și național, precum și la reconectarea societății românești la valorile civilizației apusene.

În final, se cuvine să-i felicităm pe autori pentru rezultatul obținut și să ne exprimăm speranța că demersul lor va fi unul stimulat, în sensul de a constitui un îndemn și o încurajare pentru inițiative care să repertorizeze și alte categorii socio-profesionale românești din epoca modernă.

Ion Cârja

Sergiu SOICA, *Eparhia Greco-Catolică de Oradea și Securitatea în anul 1948*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, 343 p.

Apărută la o editură de prestigiu din Cluj-Napoca, cartea lui Sergiu Soica, *Eparhia Greco-Catolică de Oradea și Securitatea în anul 1948*, se întinde pe parcursul a 343 de pagini, în cuprinsul ei găsim teme de istorie contemporană legate de instituția bisericească a românilor uniți din nord-vestul României. Pretinzându-se a fi o carte de istorie care se adresează unui public specializat sau mai puțin specializat, cartea lui Sergiu Soica este mai degrabă o combinație de material documentar – cules din arhive și biblioteci virtuale – în care autorul a inserat și câteva considerații critice pe marginea documentelor, care, pentru o lucrare de istorie, ar trebui să se regăsească în partea a doua a cărții, autorul umplând paginile cărții încă de la început cu fragmente de documente.

La o lectură atentă – atât a primei părți tematice, cât și a anexelor documentare – se observă multe inadvertențe în privința editării acestui volum. Astfel, în capitolul introductiv dedicat instaurării comunismului în România, autorul s-a axat pe un cadru general al prigoanei îndreptate împotriva Bisericii Greco-Catolice, descris cu un suport minimal al notelor de subsol, lipsind cu desăvârșire istoriografia la zi a problemei, fapt care a condus la o necunoaștere a specificului local. Inserarea documentului privind „unificarea”, datat 29 august 1948, găsit în arhiva C.C. al P.C.R., nu se distinge clar de așa-zisul text critic, autorul făcând mai degrabă o „cronologie” a măsurilor luate de comuniști la suprimarea Bisericii. Trecerea bruscă de la descrierea foarte pe scurt a organizării Episcopiei de Oradea (vicariate, protopopiate) la măsurile luate de comuniști împotriva Bisericii nu face decât să

producă și mai multă confuzie în mesajul transmis, cititorul întorcându-se de la un cadru particular la unul general care nu vorbește direct de instituție, ci de prigonitorul ei.

Capitolul *Securitatea și Episcopia de Oradea* nu aduce nicio noutate în privința instituției de represiune a Partidului Comunist, ci este mai degrabă o preluare de documente fără text critic din cartea Floricăi Dobre (coordonator), *Securitatea. Structuri-Cadre. Obiective și metode (1948-1967)*, vol. I, București, 2006, pentru că nu folosește ghilimele și nici verbul la „trecut”. Și în această privință, bibliografia aferentă temei este minimală, iar ponderea cantitativă a informației despre structurile și personalul Securității înclină majoritar spre instituția de represiune. Surprinzător de puține sunt referințele legate de Episcopia de Oradea, anume cele din afirmația „În perioada anilor 1948-1955 componența Direcțiilor Securității și a Birourilor, pe teritoriul Episcopiei de Oradea era următoarea” (p. 18), și cele legate de menționarea câtorva nume conspirative de informatori care au furnizat date despre greco-catolici. Cuvântul de mulțumire – care se pune de obicei la începutul volumului – este parte a acestui capitol introductiv.

În *Scurtă cronologie evenimentelor anului 1948* autorul oferă informații diverse, atât din punctul de vedere al interesului general pe marginea subiectului Bisericii Greco-Catolice în anul 1948, cât și informații particulare, referitoare la Episcopia de Oradea. Putem constata faptul că în acest subcapitol, cele mai multe informații sunt de ordin general (circa 57), secundate de informații privind Episcopia de Oradea (circa 38), diversitatea informațiilor înmulțind paginile cărții și cu referințe privind episcopiile de Lugoj (circa 14), de Cluj-Gherla (circa 4) și chiar Maramureș (1), care nu țin în mod direct de subiectul cărții.

În capitolul *Episcopia de Oradea*, autorul revine cu o descriere detaliată a structurii administrative în 1948, trecând în revistă preoții eparhiei, informațiile culese din Arhivele CNSAS fiind însă din anul 1950, ceea ce confirmă faptul că titlul cărții nu corespunde conținutului. Preoții eparhiei sunt menționați în cadrul unui tabel în parohiile unde au funcționat, referința sursei fiind, și în acest caz, un document din anul 1954, și nu din 1948 așa cum se specifica în titlul capitolului. Și aici lipsesc referințele critice, de exemplu pentru preoții Andrei Coman și Pășcuțiu Aurel, autorul menținându-i pe ambii ca parohi români greco-catolici la Carei în 1948 (!?), atâta doar că A. Coman ajunge în Carei mult mai târziu, în 1954 fiind protopop ortodox, și nu greco-catolic. La fel și Vasile Enghiș, care în 1948 era preot în Cosniciu de Jos (Sălaj) și nu în Beiuș, așa cum menționează Sergiu Soica, a devenit apoi protopop ortodox la Beiuș (a se vedea Silviu Sana, *Contribuții la istoria eparhiilor greco-catolice de Oradea Mare și Baia Mare în perioada comunistă. Raportul vicarului dr. Augustin Paul din 1957 în „Acta Musei Apulensis”, „Apulum”, XLIX, 2, 2012, p. 307-326*). Preotul profesor Iuliu Hirțea este trecut „episcop”, dar el în 1948 era simplu preot arestat, iar Vasile Hossu, la fel. Astfel, tabelul prezentat este lipsit de adevăr pentru că documentul nu este redat întocmai cum a fost conceput. Autorul a inclus numele preoților prezentați în documentul intitulat „Lista parohiilor foste greco-catolice cu numele preoților, așa cum erau înainte de unificare/indicarea satului, comunei/ conf. Ord.7984/1954” semnat de împuternicitul Ministerului Cultelor, într-un tabel nou, fără nicio referință critică, creând și de această dată confuzie prin transmiterea eronată a unor informații. Documentul nu este redat așa cum a fost întocmit (originalul la ANR, Ministerul Cultelor, Dir. Studii, dos. 80, vol. 1, f. 100-103), autorul trecându-i în 1948 pe preoții din 1954, fără a face o comparație critică a numeroaselor documente din arhive.

Aceeași greșeală este făcută și la p. 49, „Parohii vacante în 1948”; autorul, fără a verifica corectitudinea informației, a extras dintr-un alt tip de document date referitoare la „parohiile vacante” care, cel puțin în cazurile Diosig, Hăucești, Bucium, Tinca, erau filii, în document specificându-se că „nu a fost [preot]” (cnf. ANR. Ministerul Cultelor, Dir. Studii, dos. 80, vol. 1/1954, f. 280-281). Bogăția informației din tabele cu preoți „trecuți” sau „netrecuți” la ortodoxie putea fi fructificată printr-o mai atentă cercetare, atât a persoanelor, cât și a parohiilor, autorul știind că preluarea informațiilor din „mâna” autorităților comuniste nu corespunde întocmai adevărului istoric, fiind de cele mai multe ori mistificată. De cele mai multe ori, anul de referință pentru informațiile extrase din documente este 1954, așa cum sunt și datele privind preoții care s-au pensionat după revenire și preoții care au demisionat din cler. Totodată lista preoților „reveniți”, trecuți la Biserica Ortodoxă, are

în componență numele lui Enghiș Vasile, deja protopop ortodox în funcție la Beiuș, lucru întâmplat după 1948 și înainte de 1954.

În capitolul *Academia Teologică Română Unită-Oradea* autorul pune semnul „egal” între „Academia Teologică” și „Seminarul din Oradea” afirmând că acesta „s-a înființat prin decret de împăratul Leopold...”, aserțiune lipsită de adevăr, pentru că împăratul a înființat Seminarul, și nu „Academia”, care a fost înființată în perioada interbelică.

Demnă de luat în seamă, ca valoare documentară, este lista studenților teologi de la Oradea pe care autorul o valorifică tot sub forma unor tabele, informațiile biografice fiind interesante doar din perspectiva Securității, a cărei preocupare era aceea de a cunoaște pe posibili viitori susținători ai Bisericii. „Destinele Teologilor”, „Teologi hirotoniți clandestin”, „Teologi ai Academiei de Teologie din Oradea”, „Profesorii școlilor Beiușului” sunt alte subcapitole unde informațiile au la bază surse documentare provenite din arhiva CNSAS, dar aceste documente – interesante prin nouitatea informației – nu sunt consemnate pentru anul 1948, sursele indicate fiind din anii 1949-1955, când au fost redactate.

Deși se încadrează în tematica cărții privind anul 1948, capitolul *Biblioteca și Arhiva Episcopiei de Oradea* reia un subiect deja dezbătut (a se vedea Silviu Sana, *Carte, cenzură și biblioteci în Nord-Vestul României*, Cluj-Napoca, P.U.C., 2013, p. 93-128), fără a face referință la acesta, singurele surse fiind cele arhivistice, autorul neținând cont de actualizarea celor publicate, nerespectând deontologia științifică și demersurile celor care l-au precedat în cercetarea temei.

Palatul Episcopal este un alt capitol în care autorul inserează o listă imensă cu bunurile inventariate de cei care au preluat palatul episcopal după suprimarea Bisericii. Tot în afara cadrului cronologic este și capitolul *Laiicii Episcopiei de Oradea după anul 1948*, documentele analizate și redată fiind din anii 1955-1956.

Partea de anexe documentare – cea mai interesantă din punctul de vedere al noutății informației documentare pe tema dată – care, din păcate, nu a fost valorificată critic în prima parte a lucrării, așa cum se cuvine unei lucrări științifice de istorie, este marcată de câteva inadvertențe de ordin cronologic (1/14 noiembrie 1947, 74/2 ianuarie 1949, 75/7 ianuarie 1949, 76/19 aprilie 1949), dar și de ordin tematic (31, 32, 33/1 septembrie 1948), datorită faptului că documentele aduc informații referitoare la preoții și parohiile arondate Eparhiei de Maramureș, fără a le menționa într-o notă de subsol pe cele care țineau de eparhia orădeană. Aceeași situație o întâlnim și la doc. 56/20 octombrie 1948, unde preoții și parohiile arondate eparhiei de Oradea nu sunt semnalate distinct de cele aparținătoare eparhiilor de Maramureș și Gherla din județul Sălaj. Documentul 76/19 aprilie 1949, pe lângă faptul că nu se încadrează cronologic în tematica dată, are o cu totul altă descriere pe scurt față de conținutul propriu-zis. La finalul lucrării este inserată ca anexă o „organigramă” a eparhiei de Oradea din perioada interbelică cu date editate din surse diferite (revista „Vestitorul”), această punere în pagină fiind făcută fără a menționa preoții, ci doar funcțiile din aparatul administrativ și parohiile arondate fiecărui protopopiat, fiiliile nefiind menționate la parohia de care aparțin, ci în cadrul protopopiatului. Mai mult, autorul nu ține cont de faptul că în 1948 eparhia de Oradea suferise câteva modificări în ceea ce privește reorganizarea structurilor sale (înființarea unor noi parohii, funcțiile din aparatul administrativ, școlile din eparhie) după perioada Dictatului, și mai ales, în anii premergători suprimării Bisericii Greco-Catolice.

În concluzie, recomandăm autorului ca pe viitor, atunci când își asumă publicarea unei lucrări de istorie locală, să folosească metodele specifice cercetării istorice și, fiind străin de tema cercetată, să se familiarizeze atât cu bibliografia locală, cât și cu geografia teritoriului ecleziastic pentru a nu dezinforma publicul nespecialist. Datoria istoricului este aceea de a reda prezentului partea de adevăr din trecut, nu inventându-l sau ignorând realitatea locală, ci prin asumarea unei metode științifice riguroase, să caute să-l redea așa cum a fost atunci. Cât privește raportarea la documentele Securității puse în circuit științific, recomandăm autorului ca la fiecare document să facă o analiză atentă și să menționeze faptul că veridicitatea informațiilor poate fi îndoielnică, autorii acestor documente fiind marcați de o puternică subiectivitate. În aceeași recomandare intră și alegerea unui titlu potrivit pentru o viitoare lucrare care să definească pe scurt despre cine/ce este vorba și în ce timp s-au întâmplat

faptele respective, fixarea clară a perioadei cercetate fiind un lucru elementar într-o cercetare istorică. În fond, nu numărul lucrărilor/cărților contează, ci calitatea acestora.

Silviu-Iulian Sana

Dr. MARTON József, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században [Dieceza Romano-Catolică de Alba Iulia în secolul XX]*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2014, 310 p.

Istoria comunităților romano-catolice din Transilvania are multiple fațete de ordin spiritual, instituțional, cultural, social și etnic. Cea mai veche structură organizatorică romano-catolică din Ardeal a luat naștere cu un mileniu în urmă sub forma Episcopiei de Alba Iulia, care în decursul activității sale a menținut tot timpul o strânsă legătură cu Sfântul Scaun de la Roma. Având în vedere acest factor, istoria Diecezei de Alba Iulia aduce cu sine, în mod necesar, și numeroase valențe politice și diplomatice care au energizat-o și din punct de vedere evenimential. Profesorul Marton József, decanul Facultății de Teologie Romano-Catolică din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, este un reputat specialist în istoria bisericii catolice, atât pe plan mondial, cât și în România, autor a numeroase cărți și studii în domeniu. De data aceasta, a ales să se ocupe de istoria Diecezei de Alba Iulia în secolul XX. Și este lesne de înțeles acest lucru, de vreme ce acest veac a adus cu sine numeroase întorsături politico-teritoriale, uneori cu totul neașteptate, iar diriguitorii episcopiei trebuiau să se adapteze la timp și în mod adecvat, dacă doreau să păstreze în viață această instituție ecleziastică prestigioasă care influența viața sufletească a sute de mii de credincioși romano-catolici.

Având în vedere titlul cărții, adoptarea criteriului cronologic drept metodologie de cercetare pare firească, alături de problematizarea fenomenelor sociale și economice predominante, strâns legate de reacția factorilor de răspundere ai Episcopiei Romano-Catolice față de provocările specifice fiecărei epoci istorice. Corespunzător criteriului cronologic de cercetare, primul capitol are în vedere situația Diecezei din Transilvania la începutul secolului XX. Deși numeroși istorici și publiciști de astăzi au convingerea că pe atunci instituțiile religioase romano-catolice se bucurau de ocrotirea statului maghiar, în realitate autorul constată amplificarea declarațiilor și atitudinilor anticlericale din partea guvernelor așa-zis „liberale”. Deosebit de evidentă era această atitudine în domeniul sistemului de învățământ, autoritățile căutând să convingă îndeosebi comunitățile sătești să transforme școlile confesionale romano-catolice în unități de școlarizare ale statului, cu un program de învățământ laic.

Fenomene contradictorii se manifestau pe scară largă în domeniul social-economic, cu efecte directe asupra moralității și mentalității populației. Progresele pe planul industrializării Transilvaniei s-au manifestat în mai mică măsură în ținuturile locuite de secui, unde marile firme forestiere căutau prin diferite mijloace să preia pădurile comunităților rurale, privându-i pe săteni de o bogăție străveche. În comitatele secuiești se manifesta o lipsă evidentă a surselor de subzistență, iar migrația forței de muncă spre orașe sau chiar emigrarea în America și în restul României a luat proporții de masă. Lipsa de adaptare la modul de viață urban a dus la răspândirea alcoolismului și prostituției, la diminuarea sentimentelor religioase și a vieții bisericești. Reacția preoților romano-catolici a fost uneori promptă și astfel a luat naștere Liga Antialcoolică din Transilvania, sub patronajul episcopului romano-catolic Majláth Gusztáv-Károly, iar mai târziu a fost înființată și Liga Preoților Abstenenți. Preoțimea romano-catolică s-a implicat și în soluționarea problemelor economice, contribuind la înființarea și extinderea rețelei cooperatiste „Hangya” (Furnica).

Autorul remarcă personalitatea proeminentă a episcopului Majláth Gusztáv-Károly în mobilizarea clerului romano-catolic pentru acțiunile în domeniul moral, social sau bisericesc, care a inițiat în scopul revigorării vieții religioase sinodul diecezan din data de 7 iulie 1913 de la Alba Iulia, în sediul catedralei. Sinodul diecezan a reînsuflețit viața religioasă îndeosebi prin faptul că a îndemnat preoții romano-catolici să devină membri activi ai comunităților în care slujesc, transformându-se în inițiatori ai acțiunilor cultice, sociale și culturale. Dar în anii Primului Război Mondial clerul romano-catolic a fost supus unor provocări cu totul ieșite din comun, printre care se numără și activitatea pe

front în calitate de preoți de campanie. Bineînțeles, biserica romano-catolică nu a încuviințat războiul, inițiind numeroase acțiuni de „rugăciuni pentru pace”. Pentru a ameliora nenumăratele suferințe provocate de război s-a trecut la ajutorarea infirmilor de război, a răniților, a orfanilor și văduvelor de război, a celor sărăciți de urmările ostilităților.

După război, activitatea Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia s-a desfășurat în cadrul statului național românesc în condiții foarte complexe și contradictorii. După cum reiese din documente în perioada de activitate a Consiliului Dirigent (1918-1920) acesta a căutat să respecte libertățile religioase, conform rezoluției de la Alba Iulia. Atitudinea aceasta s-a manifestat și în domeniul învățământului, unde s-a permis înființarea unui mare număr de școli confesionale romano-catolice în limba maghiară, întrucât școlile de stat au trecut la învățământul în limba română. Dar în anii următori situația religiilor minoritare a devenit cu mult mai contradictorie și mai complexă datorită numeroaselor întorsături ale conjuncturii politice, deși Partidul Național Liberal a jucat un rol determinant în elaborarea politicii cultelor. Autorul acordă o mare atenție legislației religioase, începând cu Constituția din anul 1923 care recunoștea libertatea conștiinței și interzicea orice fel de persecuții sau privilegii de ordin religios. Dar numai Legea cultelor a dat o formă definitivă legislației religioase care – dată fiind importanța ei – s-a aflat în dezbateri timp îndelungat, între anii 1925-1928. Numai la 22 aprilie 1928 a fost adoptată Legea cultelor care recunoștea activitatea legală a bisericii romano-catolice în calitate de „cult istoric”.

Cadrul juridic concret în care s-a desfășurat activitatea Bisericii Romano-Catolice din România interbelică a fost însă formulat prin Concordatul cu Vaticanul, iar autorul a destinat un capitol special foarte cuprinzător și interesant acestei chestiuni. După cum reiese, atât preoții greco-catolici, cât și cei romano-catolici din România erau vital interesați de încheierea unui tratat cu Sfântul Scaun, mai precis episcopul greco-catolic de Oradea, Demetriu Radu, a inițiat primele contacte cu Vaticanul în acest scop, încă în anul 1920. Ulterior, au participat la tratative și reprezentanții Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, dar autorul subliniază că desfășurarea dezbaterilor a fost extrem de complicată și anevoioasă. Se arată aici că mediile politice și clericale românești se situau pe poziții diferite. De exemplu, Vasile Goldiș, ministrul Cultelor în guvernul Averescu, se pronunța cu fermitate pentru finalizarea tratatelor, pe când profesorul de teologie ortodoxă Onisifor Ghibu se afla pe o poziție cu totul potrivnică. Până la urmă, după tratative îndelungate, Concordatul cu Vaticanul a fost semnat la 10 mai 1927 la Roma de către Vasile Goldiș și secretarul de stat papal Pietro Gasparini. În carte se subliniază că acest eveniment nu a însemnat sfârșitul complicațiilor juridico-diplomatice, pentru soluționarea cărora la 30 mai 1932 a fost semnat la Roma un Acord. Reprezentantul guvernului condus de Nicolae Iorga a fost ministrul Justiției, Valeriu Pop, pe când episcopul Majláth și arhiepiscopul greco-catolic Cisar au reprezentat comunitățile catolice din România. Cu toate acestea, numai la 2 martie 1940 regele Carol II a ratificat prin Decret regal Concordatul și Acordul care recunoșteau personalitatea juridică a instituțiilor bisericești romano- și greco-catolice, drepturile lor la proprietăți imobiliare și acordarea unui ajutor de stat lunar către preoții parohii. De fapt, gestionarea averilor Episcopiei era executată de un Status Romano-Catolic, iar despre situația lui juridică figurează în volum o secțiune foarte interesantă. De altfel, se arată că proprietățile imobiliare ale Episcopiei de Alba Iulia au suferit o reducere drastică în urma reformei agrare care a expropriat cea mai mare parte a terenurilor agricole și forestiere bisericești. Acest lucru a afectat din punct de vedere material și desfășurarea învățământului confesional romano-catolic în limba maghiară, pentru care politica școlară interbelică a instituit numeroase opreliști. Pentru a asigura desfășurarea normală a școlilor confesionale, episcopii de Alba Iulia au adresat memorii către guvernul României, așa cum a făcut-o Majláth Gusztáv-Károly la 22 ianuarie 1929.

În pofida numeroaselor dificultăți, activitatea episcopiei de Alba Iulia s-a desfășurat fără întrerupere în perioada interbelică, iar în volum sunt relatate aspectele esențiale ale acțiunilor întreprinse de episcopii Majláth Gusztáv-Károly, Vorbuchner Adolf și Márton Áron.

Activitatea confesională este redată în carte la toate nivelurile și sunt prezentate amănunte esențiale despre instruirea preoților, activitatea ordinelor călugărești pentru bărbați și femei, asociațiile religioase romano-catolice (Asociația populară catolică, Societatea Femeilor Catolice), sau organele de presă catolice. Viața religioasă s-a desfășurat deci fără încetare pe teritoriul Diecezei de

Alba Iulia, până ce evenimente ca instaurarea dictaturii regale și noua Constituție din anul 1938, iar apoi Arbitrajul de la Viena au schimbat complet împrejurările istorice.

Începând din luna septembrie 1940, teritoriul Diecezei de Alba Iulia a fost fragmentat între două state – România și Ungaria –, iar episcopul Márton Áron și-a păstrat sediul în sudul Ardealului, deși a făcut numeroase călătorii și în partea de nord. A socotit de datoria sa să ia atitudine publică împotriva tuturor persecuțiilor din motive etnice sau religioase. Astfel, a protestat împotriva discriminării și deportării evreilor din Ungaria, dar și împotriva dezavantajării românilor greco-catolici, tot așa cum a luat apărarea comunității maghiare din România. În anul 1945 Dieceza de Alba Iulia a fost reunificată din punct de vedere administrativ, dar au început alte griji, odată cu întărirea progresivă a puterii Partidului Comunist Român după instalarea guvernului dr. Petru Groza. Astfel, s-a înființat Departamentul Cultelor, care tindea să preia treptat controlul asupra desfășurării vieții religioase.

Adevăratele dificultăți au început însă în anul 1948, odată cu instaurarea puterii totalitare comuniste. Astfel, Legea Cultelor din anul 1948 interzicea subordonarea instituțiilor bisericești din România către autoritățile ecleziastice din alte țări, ceea ce pune biserica catolică într-o situație cu totul imposibilă, întrucât ea recunoștea în mod deschis autoritatea Sfântului Scaun de la Vatican. După cum subliniază autorul în repetate rânduri, persecuțiile împotriva instituțiilor ecleziastice catolice s-au ținut lanț, începând cu desființarea Episcopiei de Timișoara, Oradea și Satu Mare și transformarea lor în prim-protopopiate ale Episcopiei de Alba Iulia. Au urmat apoi refuzul de a aproba Statutul de funcționare a Bisericii Catolice, desființarea Bisericii Greco-Catolice, denunțarea Concordatului și îndepărtarea Nunciaturii Apostolice de la Roma, toate cu scopul de a subordona instituțiile ecleziastice catolice către regimul comunist.

Deși puterea comunistă deținea toate pârghiile de acțiune, ea nu a reușit nici măcar să împiedice activitatea clandestină a credincioșilor greco-catolici, întrucât episcopul Márton Áron și preoții locali au pus la dispoziția lor spațiile lăcașurilor de cult romano-catolice pentru continuarea activității, deși s-a luat măsura de a nu se putea oficia servicii religioase în limba română pe teritoriul Episcopiei de Alba Iulia. Ulterior, cardinalul greco-catolic Alexandru Todea și-a exprimat recunoștința față de episcopul Márton Áron pentru această atitudine, după cum se subliniază în paginile cărții.

Într-adevăr, episcopul Márton Áron a refuzat orice fel de compromisuri cu puterea comunistă, astfel că la 21 iunie 1949 a fost arestat și condamnat la detenție, ajungând în cele din urmă în condiții de extremă severitate la închisoarea de la Sighet. Autorul subliniază că episcopul se aștepta la arestare, astfel că și-a ales din timp succesorii legali în persoana lui Boga Alajos și Sándor Imre, care purtau titlul de *vicarius generalis*, dar și aceștia au fost curând arestați. În aceste condiții, conducerea Diecezei a fost preluată de locuitorii secreți (*ordinarius latens*) Jakab Antal, Márton Mózes, Szilveszter Sándor, Lestyán Ferenc, Lajos Balázs, Fuchs Gábor, Ábrahám Miklós, care au ajuns și ei cu toții la închisoare, deși acționau din umbră, în secret. Aceștia au acționat în paralel cu episcopii care purtau acest titlu în secret, printre care Boros Béla, Bogdánffy Szilárd și Maczalik Győző. Aceștia au fost închiși și ei, ajungând martirii ai regimului totalitar (numai Boros Béla a supraviețuit detenției, fiind eliberat în anul 1964).

Reprezentanții puterii comuniste nu puteau sub nicio formă să renunțe la încercarea de a controla ierarhia catolică a Diecezei de Alba Iulia. Un rol de seamă l-a jucat în această privință Vasile Pogăceanu, ministrul Cultelor. Acesta a găsit până la urmă persoana potrivită în persoana clericului Adorján Károly, care a devenit reprezentant al puterii, sub titlul de „administrator capitularis” începând cu luna august a anului 1951. El și-a acceptat misiunea fără nicio trageră de inimă, emițând documente ecleziastice conform pretențiilor puterii comuniste. În textul lucrării se subliniază că biruința puterii comuniste a fost vremelnică și pur formală, întrucât atât preoții parohi, cât și personalul clerical s-au împotrivit prin numeroase mijloace acestei „puteri intruse”. Nu exista liniște reală în viața parohială, iar preoții se pronunțau pe ascuns împotriva măsurilor luate de conducerea oficială a Diecezei. După cum se arată în volum, puterea comunistă se aștepta la o asemenea rezistență pasivă, așa că intenționa să preia controlul asupra Bisericii Romano-Catolice chiar de la bază, de la nivelul parohiilor, inițiind așa-numita „mișcare preoțească pentru pace” („békepapi mozgalom”). Mișcarea a convocat mai multe „adunări pentru pace” ale clerului romano-catolic din

România, culminând cu cea de la Cluj din anul 1951 care a încercat să instituie un Status Romano-Catolic pentru a prelua controlul asupra credincioșilor romano-catolici din toate părțile României. Sensul real al mișcării patronate de puterea comunistă a fost însă acela de a scoate Biserica Romano-Catolică din România de sub autoritatea Vaticanului, dar încercarea s-a sfârșit cu un eșec, întrucât papa l-a excomunicat pe preotul Ágotha Endre, conducătorul mișcării. Tot astfel, Márton Áron, episcopul legal, dar și vicarii generali au dezavuat mișcarea și hotărârile de la Cluj, astfel că ele nu au putut fi puse în aplicare. Paginile din carte care se referă la lupta surdă dintre ierarhia romano-catolică din Ardeal și regimul comunist reprezintă – după părerea noastră – cele mai interesante fragmente ale lucrării și de aceea ne-am oprit asupra lor. Episcopul Márton Áron a fost eliberat din detenție la 6 ianuarie 1955, în împrejurări interne și internaționale mult schimbate, iar la 24 martie s-a întors la Alba Iulia, unde a preluat conducerea Diecezei. Activitatea sa nu s-a putut desfășura însă în condiții normale, întrucât între anii 1957-1968 i s-a fixat domiciliul obligatoriu la Palatul Episcopal, pe care nu avea voie să-l părăsească. El a continuat să guverneze episcopia până în anul 1980. Urmașul său a fost dr. Jakab Antal care a deținut scaunul episcopal până în anul 1990, iar succesorul acestuia a fost Bálint Lajos.

Pe lângă aspectele juridictionale, în carte sunt prezentate toate laturile vieții clericale, spirituale, culturale și educaționale din perioada regimului comunist. Având în vedere rolul jucat de Biserica Romano-Catolică în societatea transilvană, acest nou volum al profesorului Marton József reprezintă o contribuție binevenită, originală și îndrăzneță la zugrăvirea realităților din secolul trecut în țara noastră.

Ludovic Báthory